Tranzicija medijskih sustava kroz povijest: Primjer Kraljevine Španjolske

Jukić, Žana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:162815

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Žana Jukić

TRANZICIJA MEDIJSKIH SUSTAVA KROZ POVIJEST: PRIMJER KRALJEVINE ŠPANJOLSKE

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

ODJEL ZA KOMUNIKOLOGIJU

DIPLOMSKI RAD

TRANZICIJA MEDIJSKIH SUSTAVA KROZ POVIJEST: PRIMJER KRALJEVINE ŠPANJOLSKE

Studentica: Žana Jukić

Mentorica: doc. dr. sc. Jelena Jurišić

Zagreb, rujan 2020.

SAŽETAK

Španjolski medijski sustav nalazi se u stoljetnoj tranziciji koja je uvjetovana političkim, društvenim i ekonomskim elementima te zemlje. Društveno-političku povijest Španjolske karakteriziraju politički sukobi i borbe za vlast unutar same zemlje koji su, u par navrata, doveli zemlju do državne nestabilnosti i kompletne promjene oblika državnog uređenja. Takve okolnosti utjecale su na razvoj svih španjolskih institucija, time i medijskog sustava. Cilj ovog preglednog rada je kronološki prikazati povijesni razvoj španjolskog medijskog sustava, istovremeno gledajući njegov kauzalni odnos s drugim društvenim akterima, pretežito s političkim sustavom, u povijesnom i socijalnom kontekstu Španjolske. Ono što razlikuje španjolski medijski sustav naspram ostalih europskih zemalja jest tek nedavna sloboda medija te se postavlja pitanje u kojoj mjeri oni jesu danas slobodni od državne kontrole i čijim interesima služe. Naime, kao i u ostatku Europe, prvi mediji u Španjolskoj nastali su kao alat aristokracije, namijenjeni služenju interesima vladajućih, a potom je uslijedio diktatorski režim Francisca Franca tijekom čije vladavine su također vršeni nadzor i kontrola nad medijskim sustavom. Frankovom smrću Španjolska poprima demokratsko uređenje u 1976. godini, no kako aristokracija nastavlja sudjelovati u vođenju države, Španjolska biva definirana kao ustavna – monarhija. Pod tim političkim okolnostima, dolazi do reformi zakonodavstva koje su pridonijele razvoju slobode medija, povećanju medijskog tržišta i ponude medijskog sadržaja. Unatoč okretanju prema demokratsko-liberalnim vrijednostima, španjolski medijski sustav i dalje podliježe brojnim izazovima u suvremenom dobu jer su neke navike iz prethodnih političkih sustava još uvijek prisutne i pitanje je kad će i hoće li se iskorijeniti.

Ključne riječi: *medijski sustav, politički sustav, medijski model, tranzicija, Španjolska, normativna teorija*

ABSTRACT

The Spanish media system is in a century-old transition which is conditioned by the political, social, and economic elements of that country. The socio-political history of Spain is characterized by political conflicts and struggles for power within the country itself, which have, on several occasions, led the country to state instability and a complete change in the form of government. Such circumstances influenced the development of all Spanish institutions, and thus the media system. The aim of this review is to present the chronological overview of the historical development of the Spanish media system, while looking at its causal relationship with other social actors, predominantly political systems, in the historical and social context of Spain. What distinguishes the Spanish media system from other European countries is the recent freedom of the media, and the question arises as to what extent they are today free from state control and whose interests they serve. Namely, as in the rest of Europe, the first media in Spain emerged as a tool of the aristocracy, intended to serve the interests of the rulers; followed by the dictatorial regime of Francisco Franco during whose rule the media system was also supervised and controlled. With Franco's death, Spain took over the democratic system in 1976, but as the aristocracy continues to participate in the running of the state, Spain is defined as a constitutional monarchy. Under these political circumstances, legislative reforms are taking place that has contributed to the development of media freedom, the increase of the media market, and the diversity of media content. Despite the shift towards democratic-liberal values, the Spanish media system remains subject to several challenges in the modern age as some habits from previous political systems are still present and the question is when and whether they will be eradicated.

Key words: *media system, political system, media model, transition, Spain, normative theory*

Sadržaj

1. UVOD 5
   1.1. Predmet istraživanja 5
   1.3. Pregled literature 8
   1.4. Struktura rada 8
2. ODNOS MEDIJA I DRŽAVE 9
   2.1. Prijelaz na demokratske vrijednosti 10
   2.2. Komparacija medijskih sustava 12
      2.2.1. Rani pristupi u proučavanju odnosa medija i države 14
      2.2.2. Normativna teorija i mediji u demokraciji 18
      2.2.3. Suvremeni medijsko-politički modeli 23
3. TRANZICIJA ŠPANJOLSKOG MEDIJSKOG SUSTAVA USPOREDNO S POLITIČKIM SUSTAVOM 28
   3.1. Razdoblje aristokratske vladavine (1661. – 1933.) 29
   3.2. Era Francovog režima (1939. – 1975.) 33
   3.3. Španjolska u suvremenom dobu (1976. –) 38
4. INSTITUCIONALNA ANALIZA MEDIJSKE STRUKTURE ŠPANJOLSKOG MEDIJSKOG SUSTAVA 47
   4.1. Analiza medijskog vlasništva 48
      4.1.1. RTVE i FORTA 48
      4.1.2. Atresmedia 50
      4.1.3. Mediaset España 51
      4.1.4. PRISA 53
      4.1.5. Vocento 54
      4.1.6. Godó 55
   4.2. Analiza medijske regulacije 57
   4.3. Rasprava 64
5. ZAKLJUČAK 68
6. POPIS KORIŠTENE LITERATURE 70
7. PRILOZI 75

1. UVOD

Povijest čovječanstva karakteriziraju brojni konflikti iz kojih su proizašle društvene promjene u kulturama, običajima i navikama, koje, u najboljem slučaju, ostavljaju za sobom nepovoljne i zaostale prakse društva iz težnje za osiguravanjem kvalitetnijeg i prosperitetnijeg života cjelokupne civilizacije. Danas, u zapadnom svijetu, prevladavaju državna uređenja temeljena na liberalno-demokratskim principima slobode, jednakosti i raznolikosti. Te vrijednosti ozakonjene su državnim ustavima i međunarodnim deklaracijama putem kojih se jamče fundamentalna prava individua i društvenih organizacija na natjecateljskom teritoriju (McQuail, 2010). To ne bi bilo ostvarivo u praksi da prethodno nije došlo do redistribucije svjetske moći. U suvremenom demokratskom društvu kao četiri izvora moći možemo istaknuti politiku, ekonomiju, medije i samo društvo. Njihov odnos međusobno je uvjetovan i kauzalan, a omjeri snaga su im se mijenjali kroz povijest (McQuail, 2010).

1.1.Predmet istraživanja

Medijska moć leži u njegovom značaju i utjecaju kao posredniku informacijama, mišljenjima i idejama u društvu. Povezanost medija s ostalim društvenim institucijama, bazično gledajući, uviđamo u namjeni medijskog sadržaja javnosti, medijskom poslovanju prema ekonomskim zahtjevima te razvijanju medijskog sustava unutar države koja daje okvir njegovom djelovanju. Mediji kao institucija vođeni su vlastitom logikom i praksama koje su formirane internim pravilima. Unatoč prihvaćaju dominantnih načela i pravila profesije unutar šire medijske zajednice, unutar zemljama nailazimo na razlike u djelovanju medija i njihovoj strukturi. Razlog tomu jesu varijacije unutar samih država nastale pod utjecajem raznih kulturnih, povijesnih, geografskih i političkih čimbenika (McQuail, 2010). Različitost u nacionalnom identitetu i medijskim sustavima, te provođenju demokratske misli, tipično je za zemlje

europskog kontinenta. Stoga, da bismo razumjeli kako konkretni medijski sustav djeluje moramo promatrati njegov razvoj u društveno-političkoj okolini koja ga određuje (Hallin, Mancini, 2004). Proučavanjem medijske strukture, čime se bavi normativna teorija, saznajemo zašto su se medijski sustavi razvili kako jesu i koje su mu uloge u političkom, socijalnom i ekonomskom okruženju određuje (McQuail, 2010). Djelovanje medijskih sustava i njihove odnose s ostalim društvenim institucijama unutar zemlje nužno je propitkivati zbog brojnih primjera zlouporabe medija u prošlosti, na unutarnjoj i vanjskoj razini medijske institucije, na uštrb javnom interesu. Kao povijesno najkonfliktniji, ističe se odnos medija i politike. Naime, kako su prvotni mediji nastali iz političkih interesa, kao instrument za mobilizaciju i indoktrinaciju javnosti, unatoč zahtjevima i nastojanjima za oslobođenjem od državne kontrole od njihove pojave, do ostvarenja njihove formalne neovisnosti proći će nekoliko stotina godina (Siebert, 1956). Iako u današnjoj suvremenoj demokraciji medijska i politička logika jesu vođene liberalnom ideologijom koja ograničava državno uplitanje u pojedine sfere, primjećujemo na primjerima pojedinih demokratskih zemalja da je ono ipak zastupljeno bar u nekoj mjeri, bilo zakonskim regulacijama i/ili drugim oblicima vanjske prisile (Hallin, Mancini, 2004). Razlog leži, osim u unutarnjim razlikama na razini svake zemlje, u tome što se tranzicija s početnih autoritativnih političkih ustrojstava na demokratsko državno uređenje nije odvijala istovremeno i podjednako u svim zemljama te u nekima još uvijek traje.

Predmet istraživanja ovog rada je nastanak i tranzicija medijskih sustava kroz povijest na primjeru Kraljevine Španjolske (u nastavku: Španjolska). Naime, španjolski medijski sustav nalazi se u stoljetnoj tranziciji tijekom koje su se izmijenila tri oblika medijskih modela u trima različitim političkim sustavima, oblikovajući ulogu, strukturu i položaj medija u društvu. Španjolski medijski sustav od ostalih europskih zemalja izdvaja tek nedavna sloboda medija te se postavlja pitanje u kojoj mjeri oni zaista jesu danas slobodni od državne kontrole. Španjolsku političku povijest karakterizira promjena triju državnih uređenja – autoritativnog, totalitarnog i demokratskog, pod čijim se okriljem razvijao španjolski medijski sustav (Hallin, Mancini, 2004). Sve do uspostave Španjolske kao ustavne monarhije u drugoj polovici 20. stoljeća, medijski sustav nalazeći se pod režimima, nije imao prostora ni mogućnosti adekvatno se razvijati. U tranziciji vođenom demokratskim načelima, španjolski medijski sustav doživljava svoj procvat, no navike i prakse nastale za vrijeme prošlih političkih sustava i dalje bivaju zastupljene što njegovo djelovanje i integritet čine upitnima i značajnima za dublje proučavanje (Salvadó, 1999). Razumijevanje razvoja medijskog sustava određene zemlje moguće je jedino ako sagledamo njegov razvitak u povijesnom kontekstu te države, njenih društvenih institucija

i društva. Tek nakon dobivanja realne slike medija u jednom društvu, možemo diskutirati je li njihovo djelovanje u skladu s očekivanjima javnosti i profesije.

U krugovima istraživača medija i masovne komunikacije odavno se postavilo pitanje „kakvi bi mediji trebali biti, a kakvi zapravo jesu?" te se rano uvidjelo kako mediji srastaju kao produžetak društva u kojem djeluju (McQuail, 2010). Prema tome, kako bismo sagledali stupanj razvoja konkretnog medijskog sustava i razumjeli zašto se razvio kako je, treba ga sagledati u kontekstu zemlje u kojoj nastaje, odnosno s obzirom na povijest njegovog društva.

1.2.Cilj istraživanja

Cilj ovog preglednog rada je kronološki prikazati povijesni razvoj španjolskog medijskog sustava, istovremeno gledajući njegov kauzalni odnos s drugim društvenim akterima, pretežito s političkim sustavom, u povijesnom i socijalnom kontekstu Španjolske. Promatranjem, kako ju Noam Chomsky naziva, državno-korporacijske veze, provedena je institucionalna analiza medija kojom su istražene strukturne značajke medija (veličina, oblik vlasništva, funkcije) te njihovo ponašanje (distribucija sadržaja i utjecaji). Analiza medijske strukture i medijske regulacije nam daje uvid u djelovanje španjolskog medijskog sustava te je li ono prema zahtjevima i normama koje postavlja normativna teorija u konkretnim društveno – političkim okruženjima, u ovom slučaju demokratskom, ili nije.

Riječ je o teorijski orijentiranom radu u kojem su primijenjene kvalitativne metode istraživanja – *desk* metoda prikupljanja arhivske građe i metoda deskripcije. Primjena *desk* metode nam „omogućava proučavanje mogućih promjena društvenih pojava i ponašanja u određenom vremenskom razdoblju i određenim društvenim sredinama“ (Lamza Posavec, 2004: 153), u ovom slučaju Španjolske. Ovom metodom postavljen je teoretski opus rada koji iznosi definicije i objašnjenja medijske terminologije, koncepata i fenomena, olakšavajući razumijevanje građe. Potonja metoda namijenjena je strukturiranju, rezimiranju i opisivanju prikupljenih informacija i podataka o proučavanoj jedinici analize – medijskoj strukturi španjolskog medijskog sustava (Eid, 2011: 12). Podaci su prikupljeni iz primarnih i sekundarnih izvora te zapisa, javnih arhiva komercijalnih španjolskih medija, službenih dokumenata španjolske vlade i međunarodne zajednice, te analizirani prema pravilima normativne teorije. Radi jednostavnije interpretacije, prikupljeni podaci organizirani su prema kategorijama temeljenim na sličnim značajkama i konceptima, te su prikazani u sistematičnim tablicama i grafovima.

1.3.Pregled literature

Postavljanje teoretskog opusa nužno je za razumijevanje nastanka medija, osnovnih koncepata njegovog djelovanja i strukture koja ga čini, te shvaćanje njegovog odnosa s ostalim društvenim institucijama. Na temelju radova D. McQuaila (2020), S. Hjarvarda (2008), F. Sieberta (1956), W. Schramma (1997), D. C. Hallinija (2004), C. G. Christians (2009), T. L. Glassera (2009), K. Nordenstrenga (2009), R. A. Whitea (2009) i drugih, pojašnjeni su osnovni koncepti povezanosti medijskih i političkih institucija, od njihovog nastanka do danas. Kako bi se bolje razumjeli suvremeni medijsko-politički modeli, prezentiranjem ideologija koje su prevladavale u određenim razdobljima, prikazane su tradicije od kojih su potekli. Također, prema radovima navedenih autora predstavljen je okvir normativne teorije prema kojoj je provedena institucionalna analiza medijske strukture španjolskog medijskog sustava. Građa o Španjolskoj, zasniva se na radu R. Salaverría (2017/2018), Á. D. González (2015), J. Luque Martínez (2015), S. Griffena (2015) i ostalih, podrobno prikazuje povijesni razvoj španjolskog medijskog sustava kroz tri politička razdoblja. Tom dijelu pridodani su službeni dokumenti španjolskog zakonodavstva te dostupni podaci prikupljeni iz službenih arhiva španjolskih privatnih medija. Analiza prikupljenih podataka i činjenica te korištena sveobuhvatna literatura čine osnovu objektivnog i kritičkog pogleda na tranziciju španjolskog medijskog sustava.

1.4.Struktura rada

Uvodni dio nam prezentira predmet i cilj ovoga rada, metode koje će biti upotrijebljene u njemu te teoretsku građa na kojoj se temelji cjelokupna teza. Shodno tome, u drugom dijelu rada prikazan je odnos medija i države od nastanka medija do danas. Odnos medija i države pobliže je objašnjen prikazom povijesne evolucije medija u društvenu instituciju i ideološko-političkim promjena koje su utjecale na njen razvoj te komparacijom medijskih i političkih sustava u suvremenoj demokraciji. Taj dio je nužan za daljnje razumijevanje trazicije španjolskog medijskog sustava kroz različita politička uređenja koja ga određuju. U trećem dijelu slijedi kronološki pregled razvoja medijskog sustava u Španjolskoj kroz tri etape različitog političkog uređenja države – od aristokracije, diktature do demokracije. Nakon predstavljanja medijskih i političkih karakteristika navedenih razdoblja, slijedi poglavlje u kojem je provedena institucionalna analiza suvremene medijske strukture španjolskog medijskog sustava.

Institucionalna analiza medijskog vlasništva i medijske regulacije temelji se na prikupljenoj građi o španjolskoj medijskoj, političkoj i društvenoj povijesti te postulatima normativne teorije predstavljenih u prvom dijelu rada. Svi podaci prikazani su tablično i/ili grafički, a nakon njih slijedi interpretacija podataka. U zaključku, rezimiran je cjelokupni rad te su istaknute najvažnije stavke o karakteru suvremenog španjolskog medijskog sustava. Rad završava s popisom korištenih izvora, odnosno abecednim spiskom bibliografskih jedinica koje su upotrijebljene u radu.

2. ODNOS MEDIJA I DRŽAVE

U 17. stoljeću, nedugo nakon Guttenbergovog izuma tiskarskoj stroja, pojavljuju se prvi oblici novina u Europi – *gazete*. Kako su u vrijeme pojave prvih medija europske zemlje bile aristokratskog uređenja, što je podrazumijevalo apsolutnu vladavinu monarha uz potporu Crkve, tako su i prve novine objavljivane od strane Krune ili vlade te „rane novine generalno nisu težile vrijeđanju autoriteta i ponekad su bile proizvedene u njihovu korist“ (McQuail, 2010: 26). Drugim riječima, mediji su služili kao državni instrument koji je prenosio glas vladajućih do naroda te je prevladavala stroga kontrola vijesti jer su tadašnji europski vladari na slobodnu cirkulaciju vijesti gledali kao potencijalnu prijetnju svojoj vladavini (Schramm, 1997).

Međutim, pod utjecajem ekonomskog i tehnološkog napretka, odnosno pojavom masovne distribucije, mediji postaju dostupniji i rasprostranjeniji čime se prepoznaje njihov značaj u društvu. Počinje se isticati važnost komunikacije u društvenom životu, stoga pojedini mislioci europske renesanse počinju naglašavati vrijednost slobode objavljivanja i zašto bi mediji trebali biti neovisni od državne vlasti. Prve rasprave koje su pokrenule borbu za slobodu tiska i prelazak na liberalne vrijednosti napisali su John Milton, John Locke, John Stuart Mill, Machiavelli, Jean – Jacques Rousseau, Voltaire i mnogi drugi mislioci. Pod pritiskom „probuđene'“ javnosti, u europskom društvu počinju se širiti liberalne ideje koje su zahtijevale ograničavanje moći Krune, uzdizale prirodna prava individua, i postupno dovele do prihvaćanja demokratskog uređenja zemalja i potpunog odbacivanja feudalnog ustrojstva. Proces prijelaza s aristokratskog uređenja na demokratsko je jedinstven za svaku pojedinačnu zemlju te u nekih još uvijek traje. Razlog tomu jest što je potrebna duža prilagodba s autokratskog na demokratski sustav jer dok je autokratski nametnut, živjeti u demokratskom okruženju potrebno je naučiti (Schramm, 1997).

2.1.Prijelaz na demokratske vrijednosti

Europske političke institucije i medijski sustavi razvili su se iz niza društvenih promjena poput crkvene reformacije, industrijske i demokratske revolucije. Jürgen Habermas (1989) smatra da su se moderne demokratske misli razvile iz korijena francuske i američke revolucije. Obje tradicije, civilni republizicam i proceduralni liberalizam, suočavaju se s pitanjima prava i sloboda, popularnog pristanka i političkog autoriteta (prema Christians et al., 2009). Ideal civilnog republicizma (teološki pristup), nastao od francuskih mislioca Jean – Jacquesa Rousseaua i Jamesa Harringtona, naglašava važnost zajedničkih ciljeva i dijeljenih vrijednosti unutar nacije koja bi trebala funkcionirati kao politička zajednica (eng. *common wealth*) s aktivnim političkim sudjelovanjem njenih građana. Proceduralni liberalizam (materijalistički pristup) stavlja naglasak na slobodne i autonomne individue koje se oslanjaju na političare dajući im svoj glas prilikom izbora, a na državi je da štiti društvena dobra, odnosno tržište na koje se gleda kao izvor blagostanja u zemlji (Christians et al., 2009). Korijeni angloameričke tradicije su u radovima Johna Lockea i Thomasa Hobbesa. Obje tradicije ističu pravo slobode, no u različitom kontekstu, kako ih Habermas (1989) dijeli na negativnu slobodu *za* i pozitivnu slobodu *od*:

> Prema liberalnom mišljenju, status građana određuje se prvenstveno prema negativnim pravima koja imaju vis-a-vis država i ostali građani. Kao nosioci tih prava uživaju zaštitu vlade, sve dok ih provode njihovi privatni interesi unutar granica crtanih zakonskim statutima – i to uključuje zaštitu od vladinih intervencija. Politička prava, kao što su biračko pravo i sloboda govora, imaju ne samo istu strukturu već i slično značenje kao građanska prava koja pružaju prostor unutar kojeg su pravni subjekti oslobođeni od vanjske prisile. . . .
>
> Prema republičkom mišljenju, status građana ne određuje model negativnih sloboda na kojem ovi građani mogu položiti zahtjev kao privatne osobe. Umjesto toga, politička prava – pretežno prava političkog sudjelovanja i komunikacija - pozitivne su slobode. Ona ne jamče slobodu od vanjskih prisila već mogućnost sudjelovanja u zajedničkoj praksi, kroz vježbu od kojih se građani mogu najprije pretvoriti u ono što čine žele biti - politički autonomni autori zajednice slobodnih i jednakih osoba. (prema Christians et al., 2009: 95)

Međutim, borba za ljudska prava i slobodu traje još od doba antike kad su formirane prve organizirane ljudske zajednice – *polisi* (države-gradovi). Ideje o standardima komunikacije postavili su Ciceron, Aristotel, Sokrat i Platon, te su se u antičkoj Grčkoj počeli upotrebljavati izrazi poput „republika“, „demokracija“, „etika“ i „retorika“. Ti termini razvijeni su u javnim debatama u kojima je sudjelovalo građanstvo jer se uvidjelo da davanje prava sudjelovanja i

privatnih prava motivira ljude da doprinose zajednici (Christians et al., 2009). Naime, po Aristotelovom učenju, na čovjeka se počinje gledati kao *zoon politicon*, odnosno društveno biće koje je po prirodi političke naravi, te je uvođenjem ovog pogleda došlo do izjednačavanja političkih i komunikacijskih prava individue u antičkoj tradiciji. Pojavljuje se i kriterij istine koji se može ostvariti jedino u nesputanim, otvorenim i argumentiranim raspravama javnosti, temeljenim na kritičkom razmišljanju. Također, antička zajednica naglašavala je obavezu doprinošenja zajedničkom dobru u zajednici (Christians et al., 2009).

Nakon mračnog srednjeg vijeka, borba za zaštitu ljudskih prava i sloboda, time i medija, počinje u ranim godinama 17. stoljeća kao reakcija na despotsku vladavinu aristokrata i Crkve. Monarsi i crkveni poglavari koji su predstavljali jednu istinu, počeli su gubiti na kredibilitetu zbog afera korupcije i nevjernosti koje su ih pratile, a i otkriće planetarnog sustava je stavilo pod sumnju dotad prevladavajuće mišljenje o harmoničnom ustrojstvu svijeta (Christians et al., 2009). Sumnja u tradicionalnu mudrost produbila se uvođenjem cenzure od strane vladara i Crkve (Katolička Crkva 1559. uvodi *Popis zabranjenih knjiga* koji će biti na snazi do 1966. godine) pa se posljedično na tradicionalnu mudrost počelo gledati kao na lažnu ideologiju koja postoji radi očuvanja nametnutog hijerarhijskog poretka (*Index librorum prohibitorum,* 2020).

Kao odgovor na te okolnosti, brojni mislioci počinju diskutirati o slobodi tiska, neki na ciničan i satiričan način, neki direktno i oštro, kritizirajući izvore moći. Utemeljiteljem liberalizma smatra se John Locke koji se zalagao za ustavnu monarhiju temeljenu na društvenom ugovoru. U svom djelu *Dvije rasprave o vladi* (1698/2002) ističe da je čovjek razumno biće čija je sloboda prirodno pravo koje mu nitko ne može opovrgnuti pa ni država. Naime, ljudi su „[...] po prirodi svi slobodni, jednaki i nezavisni, nitko ne može da bude lišen svoje imovine i podčinjen vlasti drugoga bez vlastite *suglasnosti*“ (Locke, 1689/2002: 283). Također, Locke (1698/2002) zagovara preraspodjelu državne vlasti na sudsku, zakonodavnu i izvršnu. Nadalje, već smo spomenuli teološki pristup Johna Miltona te materijalistički Thomasa Hobbesa. Dakle, Milton u djelu *Areopagitica* (1644/1990) kritizira državnu cenzuru, odnosno protivi se nametnutim licencama za tisak, u ime razuma koji nam je podario Bog. Uz to, Milton naglašava slobodu izražavanja i slobodu na pogrešku koje se neophodne za spoznavanje istine. Hobbes u djelu *Leviathan* (1651) zagovara slobodno medijsko tržište, a intervencija države, njeno ograničavanje slobode, dozvoljena je jedino ako se radi o poboljšanju rada tržišta (prema Christians et al., 2009). Jedan od temeljnih tekstova suvremenog liberalizma – *O slobodi* (1859/1988), napisao je John Stuart Mill koji također naglašava značaj slobode govora time i individue, pravo na različitost mišljenja te zagovara

ukidanje despotske vladavine. Posljedično, na temelju ovih djela i rasprava, uslijedile su brojne međunarodne i nacionalne deklaracije koje prihvaćaju moderne demokratske zemlje, afirmirajući liberalno-demokratske vrijednosti u svojim ustavima i zakonima. Na području Europe prva je francuska *Deklaracija o pravima čovjeka i građanina* (1789), a u suvremenom dobu, posebice nakon Drugog svjetskog rata, ističu se *Opća deklaracija o ljudskim pravima* (1948) Ujedinjenih naroda i UNESCO-ova Konvencija – *Međunarodna načela profesionalne etike u novinarstvu* (1983).

Hallin i Mancini (2004) smatraju da se prijelaz na demokratske vrijednosti u zapadnoj kulturi odvijao u dva pravca: prvi obuhvaća zemlje u kojima su liberalne buržoazijske institucije rano pobijedile feudalizam i patrionalizam (Sjeverna Europa i SAD), a drugom pripadaju zemlje u kojima je konflikt između snaga liberalizma i tradicionalnog konzervatizma ostao neriješen do 20. stoljeća (Južna Europa).

2.2.Komparacija medijskih sustava

Pod utjecajem novih ideologija, razvojem tehnologije i drugim društvenim čimbenicima, mediji su evoluirali u društvene institucije neupitnog značaja i utjecaja. Naime, napretkom tehnologije dolazi do promjena u proizvodnji, distribuciji i korištenju medijskog sadržaja, čime se mijenja uloga i funkcija medija u društvu. Posljedično, mediji kao sredstvo posredovanja informacija u društvu poprimaju institucionalno-organizacijski oblik zbog svoje uske povezanosti i ovisnosti o ostalim društvenim strukturama. McQuail objašnjava:

> [M]ediji sačinjavaju zasebnu 'društvenu instituciju' unutar društva, sa svojim vlastitim pravilima i praksama, ali su subjekt definiranja i ograničenja od strane šireg društva. Uz to, mediji u konačnici ovise o društvu, iako imaju neki domet samostalnog utjecaja i oni mogu steći autonomiju kako raste njihov raspon aktivnosti, ekonomski značaj i neformalna moć. Ovo je potencijalno spiralan i samoostvarujući proces, vođen sverastućom procjenom njihove važnosti od strane političkih i kulturnih aktera. (McQuail, 2010: 26)

Stoga, mediji kao institucija bili bi „skup medijskih organizacija i aktivnosti, zajedno s vlastitim formalnim ili neformalnim pravilima djelovanja, a ponekad i pravnim i političkim zahtjevima koje postavlja društvo“ (McQuail, 2010: 50). Drugim riječima, mediji postaju sastavni dio kulturnog i društvenog života ljudi te odražavaju očekivanja javnosti u cjelini i drugih društvenih institucija (poput vlade, zakona, religije i ekonomije). Stig Hjarvard (2008)

institucionalnu promjenu medija dijeli u tri perioda razvoja (Tablica 1.). U svakom periodu djelovanja mediji kao institucija imaju različiti karakter, strukturu, logiku, svrhu i cilj.

Dominantan period	***Institucionalni karakter***	***Dominantna logika***	***Medijski sustav***	***Svrha i cilj***
– 1920	Mediji kao instrument drugih institucija	Upravljanje od strane pojedinačnih interesa	Stranački tisak, znanstveni časopisi, vjerske i umjetničke publikacije itd.	Uvjeravanje i agitacija na dijelu specifičnih interesa u određenim institucijama
1920 – 1980	Mediji kao kulturna institucija	Poticaj od strane javnosti	Javni servis, radio i televizija (monopol), *omnibus press*	Reprezentacija različitih institucija u javnoj areni
1980 –	Mediji kao neovisna medijska institucija	Medijski profesionalizam	Komercijalni i kompetitivni mediji, satelitska televizija, Internet, mobilni medij	Usluživanje javnosti, prodaja ciljanim grupama u diferenciranom medijskom sustavu

Tablica 1. Institucionalna promjena medija kroz vrijeme (Izvor: Hjarvard, 2008: 120)

Medijsku instituciju jedne zemlje čine svi masovni mediji unutar državnog teritorija koji su objedinjeni u medijski sustav, bez obzira na to postoji li službena povezanost između vrsta medija ili ne (McQuail, 2010). Medijski sustav povezan je prema političko-ekonomskoj logici države, a mnoge zemlje imaju mješovite sustave koji sadrže privatne i javne elemente (McQuail, 2010). Postoje sličnosti i razlike među medijskim sustavima unutar različitih zemalja. To proizlazi iz toga što na medije kao državne institucije utječu brojni povijesni,

geografski, kulturni i politički čimbenici (McQuail, 2010). Prema McQuailu (2010) medijski sustavi među državama se razlikuju po razmjeru i centralizaciji, stupnju politizacije, profilu raznolikosti, izvoru financiranja i stupnju javne regulacije i kontrole. Drugim riječima, politički sustav diktira djelovanje medijskog sustava što ukazuje na njihovu međusobnu isprepletenost. Politički utjecaj najvidljiviji je u javnom medijskom servisu koji posjeduje većina zemalja, a kada je riječ o medijima u privatnom vlasništvu, politički utjecaj može se vršiti putem licenciranja i/ili zakonskih regulacija pa „[v]lasnici medija uglavnom imaju financijske i strateške interese koji zahtijevaju stalan utjecaj na političko odlučivanje“ (McQuail, 2010: 232).

Kako je već objašnjeno, mediji su kao institucija povezani su s ostalim društvenim institucijama određene zemlje, a najupečatljiviji je medijski odnos s političkim sustavom koji određuje i regulira djelovanje medija. Postojanje te veze, često konfliktne i ograničavajuće, navelo je brojne znanstvenike komunikacijskih znanosti da pobliže istraže njihovu kauzalnost. Povijesno-komparativno propitkivanje medijsko-političkih odnosa u središtu je zanimanja normativne teorije, koja, kao teorija o etici, postavlja osnovne zahtjeve prema kojima bi se trebali obnašati medijski sustavi u konkretnom političkom i društvenom okruženju. Preteča normativnih teorija je djelo *Četiri teorije o tisku* (1956) koje daje arhetipove medijsko-političkih modela i postavlja okvir za njihovo daljnje proučavanje. Nakon njih uslijedile su brojne revizije tog djela od strane europskih i američkih znanstvenika, među kojima se posebice ističu suvremeni koncepti medijsko-političkih odnosa u radovima McQuaila, Christians i suradnika, te Hallina i Mancinija.

2.2.1. Rani pristupi u proučavanju odnosa medija i države

Jedna od fundamentalnih teorija komunikacijskih znanosti jest normativna teorija. Razlikuje se od ostalih teorija jer ne propitkuje što mediji rade, odnosno ne koristi se metodama analitičkog zapažanja, već istražuje kakvi mediji jesu i što se očekuje od njih da rade u društvu (McQuail, 2010). Prema normativnoj teoriji, ponašanje i funkcija medija određeni su društveno – političkom okolinom u kojoj djeluju. Drugim riječima, postoje različiti oblici državnog uređenja što u konačnici utječe na način poslovanja medija (McQuail, 2010).

Temelje normativne teorije pronalazimo u teoriji slobodnog tiska, društvene odgovornosti, profesionalnosti i etike te u četiri teorije o tisku. Teorija slobodnog tiska, nastala u vrijeme

početnih borbi za medijsku neovisnost, počiva na razmišljanjima liberalnih mislioca poput Johna Miltona, Thomasa Painea, Johna Stuarta Milla i mnogih drugih koji su iznosili argumente protiv cenzure i suzbijanja mišljenja te je teorija u početcima propitkivala ulogu novinarstva u političkom procesu. Sloboda tiska počela se isticati u međunarodnim deklaracijama, poveljama te državnim ustavima. Međutim, umjesto da tisak unapređuje slobodu i demokraciju kako se očekivalo, krajem 19. stoljeća primijećeno je da tisak postaje „sve više sredstvo za zarađivanje novca i propagande za nove i moćne kapitalističke klase, a posebno „tiskovne barune““ (McQuail, 2010: 169).

Drugi rani pristup normativnoj teoriji je teorija društvene odgovornosti. Godine 1942. u Sjedinjenim Američkim Državama (u nastavku: SAD) je uspostavljeno privatno povjerenstvo koje je nastojalo istražiti kakvo je djelovanje tiska u toj zemlji, odnosno je li u američkom tisku prisutna cenzura od strane države/oglašivača/novinara ili slobodno izražavanje nije ograničeno (McQuail, 2010). Nakon provedenog istraživanja, povjerenstvo je u svom izvješću iznijelo ideju o društvenoj odgovornosti te temeljne standarde profesije koje bi novinari trebali obnašati. Odgovorni tisak bi trebao narodu pružati „potpune, iskrene i opsežne sažetke dnevnih događanja, u kontekstu koje im daje značenje“, „služiti kao forum za razmjenu kritika i komentara“, „dati reprezentativnu sliku različitih društvenih skupina“ te prikazati „ciljeve i vrijednosti društva“ (McQuail, 2010: 170). Uz navedeno, izvješće je kritiziralo senzacionalistički i pristrani oblik izvještavanja, a na državi bi trebala biti uloga promoviranja i osiguravanja slobode u medijima (McQuail, 2010). Značajke teorije su sljedeće:

- Mediji imaju obveze prema društvu, a vlasništvo medija je povjerenje javnosti,
- Novinski mediji trebaju biti istiniti, točni, pravedni, objektivni i relevantni,
- Mediji bi trebali biti slobodni, ali samoregulirani,
- Mediji trebaju slijediti dogovorene etičke kodekse i profesionalno ponašanje,
- U nekim okolnostima, vlada treba možda intervenirati radi zaštite javnog interesa, (McQuail, 2010: 171).

Treći temelj čini razvoj novinarske profesije i medijske etike. Naime, nastaju vijeća za tisak, tj. nevladina „tijela koja posreduju između javnosti i masovnih medija“ koja donose etičke kodekse – „skupinu načela profesionalnih ponašanja koje kontroliraju novinari sami“ (McQuail, 2010: 173–173). Prvi kodeks usvojilo je Američko društvo novinarskih urednika 1923. godine, a naknadno je prihvaćen u Europi. Kako se etički kodeksi razlikuju među

zemljama, Laitila je 1995. godine provela komparativnu studiju novinarskih kodeksa u 31 europskoj zemlji. Prema rezultatima istraživanja, najzastupljenija načela odgovornosti su: vjerodostojnost informacija, jasnoća informacija, zaštita ljudskih prava, odgovornost pri stvaranju javnog mnijenja, standardi prikupljanja i prezentiranja informacija te poštovanje integriteta izvora, a 70 posto analiziranih kodeksa je uključivalo zabranu diskriminacije (rasne, nacionalne, spolne, religijske, rodne), poštivanje privatnosti osoba (izvora i osoba koje se spominju u sadržaju, te zabranu povlastica i davanje mita (prema McQuail, 2010: 173). Nadalje, važnost medija je osim na državnoj, bila prepoznata i na međunarodnoj razini, stoga UNESCO 1983. objavljuje Konvenciju – *Međunarodna načela profesionalne etike u novinarstvu* (*International Principles of Professional Ethics in Journalism*, 2020) koja u deset točaka prvenstveno ističe pravo na istinitu informaciju te u skladu s time promovira ljudska prava, mir, društveni razvoj i demokratske vrijednosti.

Začetnice normativnih teorija jesu *Četiri teorije o tisku*, knjiga Freda S. Sieberta, Theodorea Petersona i Wilbura Schramma. Objavljena je 1956. godine, a navedene teorije se ne zadržavaju samo na tisku već se odnose na sve masovne medije unutar jedne zemlje. Siebert i suradnici u samom početku ističu da „[t]isak uvijek poprima oblik i obojenost društvenih i političkih struktura unutar kojih djeluje. Pogotovo to odražava sustav društvene kontrole" (Siebert et al., 1956: 1). Drugim riječima, mediji su različito uređeni unutar država jer nemaju sve države isti izvor prihoda, mehanizaciju za distribuciju tiska te stupanj urbanizacije. Pod tim pretpostavkama, predstavljene su četiri teorije: autoritativna koja prelazi u sovjetsku te liberalna koja se formira u teoriju društvene odgovornosti. Svaka teorija nosi vlastite poglede i norme prema kojima se oblikuje uloga medija u određenom političkom uređenju (Tablica 2.).

Ukratko rečeno, autoritativna teorija utemeljena je na apsolutnoj moći monarha. Apsolutna moć monarha se ne propitkuje jer mu je ona dana rođenjem. U takvom sustavu, mediji su korišteni u svrhu postizanja političkih ciljeva koje nameće država. Karakterizira ju cenzura i stroga kontrola tiska, a mediji nisu smjeli propitkivati odluke vlasti ili pak prenositi neodobrene informacije (Siebert et al., 1956). Liberalna teorija nastaje pojavom liberalne filozofije u 18. i 19. stoljeću. Obilježava je okretanje prema važnosti individua u društvu te isticanje osnovnih ljudskih prava i sloboda koje je moguće jedino u demokratski uređenoj zemlji (Siebert et al., 1956). Prema ovoj teoriji osnovna funkcija medija je otkrivanje istine, potom informirati i zabaviti publiku. Najbitnija značajka je neovisnost medija o državi te prijelaz na privatno vlasništvo.

	AUTORITATIVNA	LIBERALNA	DRUŠTVENA ODGOVORNOST	SOVJETSKO – TOTALITARNA
Nastanak	u 16. i 17. stoljeću, Engleska; široko usvojen i još uvijek upotrebljen u mnogim mjestima	usvojeno u Engleskoj nakon 1688. i u SAD-u; utjecajna drugdje	u SAD-u u 20. stoljeću	u Sovjetskom savezu, iako su iste stvari urađene od strane Nacista i Talijana
Od	filozofije apsolutne moći vladara, njegove vlade, ili oboje	radovi Miltona, Lockea, Milla i generalna filozofija racionalisti i prirodnih prava	radovi W. E. Hockinga, Povjerenstva za slobodu tiska i praktičara; medijski kodeksi	Marxovo – Lenjinovo – Staljinovo učenje, u kombinaciji s Hegelovim i ruskim mišljenja 19. stoljeća
Glavna svrha	podržati i unaprijediti politiku vlade na vlasti; i služiti državi	informirati, zabaviti, prodati – ali prvenstveno pomagati otkriti istinu i provjeravanje vlade	informirati, zabaviti, prodati – ali prvenstveno podići sukob na nivo diskusije	da pridonese uspjehu i nastavku sovjetskog socijalističkog sustava, a posebno diktaturi stranke
Tko ima pravo koristiti medije?	tko god dobije kraljevski patent ili slično dopuštenje	bilo tko s ekonomskim sredstvima da to učini	svi koji imaju nešto za reći	lojalni i ortodoksni članovi stranke (partije)
Kako su mediji kontrolirani?	vladin patent, savezi, licenciranje, ponekad cenzura	"procesom samoispravljanjem istine" na "slobodnom tržištu ideja" i sudovima	mišljenje zajednice, akcije konzumenata, profesionalna etika	nadzor i ekonomsko ili političko djelovanje vlade
Što je zabranjeno?	kritiziranje političke mašinerije i službenika na vlasti	kleveta, opscenost, nepristojnost, ratna sedimentacija	ozbiljno narušavanje prepoznatih prirodnih prava i bitnih društvenih interesa	kritika stranačkih ciljeva kao izdvojenih od taktike
Vlasništvo	privatno ili javno	prvenstveno privatno	privatno, osim ako vlada mora preuzeti osiguranje javnih službi	Javno

Osnovne razlike naspram drugih	instrument za provođenje vladine politike, no nisu nužno u vlasništvu vlade	instrument za provjeru vlade i zadovoljavanje drugih potreba društva	mediji moraju preuzeti obvezu društvene odgovornosti; a ako ne, netko mora vidjeti da to čine	državno vlasništvo i pomna kontrola medija koji postoje isključivo kao državna ruka

Tablica 2. Četiri teorije tiska (Izvor: Siebert et al., 1956: 7)

Kao što smo ranije spomenuli, teorija društvene odgovornosti počiva na rezultatima istraživanja američkog Povjerenstva za slobodu tisku u 20. stoljeću. Teorija društvene odgovornosti je poboljšana i nadopunjena verzija liberalne teorije. Prema Petersonu (Siebert et al., 1956), mediji imaju šest zadataka: opsluživanje političkog sustava informacijama i debatom o javnim poslovima, poticanje društva na autonomiju, nadgledati posao države i štititi prava pojedinaca, putem oglašavanja približiti prodavače i potrošače, pružiti zabavu, samofinanciranje i slobodu od pritiska specifičnih interesnih skupina. Po ovoj teoriji vlasništvo medija bi uvijek trebalo biti privatno, osim ako ga država iz nužnih razloga treba preuzeti, a u međuvremenu država može ulagati u komunikacijsku industriju (Siebert et al., 1956). Sovjetsko-totalitarna teorija o tisku zasniva se na marksističkim vrijednostima. Marksizam naglašava jedinstvo radničke klase i komunističke partije. Tisak se nalazi u vlasništvu partije te služi kao instrument koji propagira komunističku doktrinu (Siebert et al., 1956). Sovjetsko-totalitarna teorija ima sličnosti s autoritativnom, primjerice mediji se nalaze u državnom vlasništvu i strogo je zabranjeno kritiziranje ciljeva vlade. Međutim, razlikuju se u svojoj osnovnoj orijentiranosti. Autoritativna teorija okrenuta je prema državnom vrhu i održavanju *statusa quo* u društvu, dok sovjetsko-totalitarna promiče neke promjene i teži besklasnom društvu (Siebert et al., 1956).

Kako su *Četiri teorije o tisku* prve analizirale djelovanje medijskih sustava unutar političkih uređenja, naišle su na brojne kritike zbog pristranosti u analizi čime izneseni zaključci postaju upitnima. Unatoč tome, dala je temelj za razvijenje suvremenenih normativnih teorija te će mnogi znanstvenici komunikacijske znanosti raditi na reviziji njezine tipologije. U sljedećim poglavljima prezentirat ćemo revizije europskih znanstvenika: McQuaila, Harbemasa, Christiansa, Nordenstrenga, Glassera, Whitea, te Hallina i Mancinija.

2.2.2. Normativna teorija i mediji u demokraciji

Normativna teorija postavlja osnovne ideje kako bi mediji trebali doprinijeti svojim radom u demokratskoj zajednici, odnosno iznosi stavove o tome „kako bi se mediji trebali organizirati ili se od njih očekuje da se organiziraju i ponašaju u širem javnom interesu ili za dobrobit društva u cjelini“ (McQuail, 2010: 166). U središtu promatranja su medijska struktura i njihovo ponašanje te javni interes. McQuail (2010) pojašnjava da normativne teorije proizlaze iz problema koji se tiču: strukture i vlasništva, javnog reda i sigurnosti države, očekivanja „javne sfere“, kulturnih vrijednosti i prava pojedinaca.

McQuail (2010) javni interes definira kao generalni interes društva. Prema normativnim teorijama, u demokratskom društvu od javnog je interesa da mediji ne stvaraju probleme u društvu ili teške prekršaje. Međutim, u praksi mediji nisu uvijek okrenuti prema javnom interesu definiranom u kulturnom, političkom ili profesionalnom smislu, nego se sve češće okreću u smjeru ostvarivanja profita, a ponekad je i oboje u pitanju (McQuail, 2010). Prema McQuailu (2010) javni interes zahtjeva sljedeće od medija: pluralizam vlasništva nad medijima, slobodu objavljivanja, raznolikost informacija dostupnih javnosti, raznolikost izražavanja mišljenja, opsežan (skoro univerzalan) doseg, kvalitetu informacija i kulture dostupnih javnosti, odgovarajuću podršku demokratskom političkom sustavu, poštivanje pravosudnog sustava i poštivanje individualnih i općih ljudskih prava. U skladu sa zahtjevima javnog interesa, McQuail postavlja četiri cilja medija koja većina očekuje:

- Održavati stalan nadzor nad događajima, idejama i osobama koje su aktivne u javnom životu, što dovodi i do protoka informacija u javnost i do otkrivanja kršenja moralnog i društvenog poretka,
- Pružanje neovisne i radikalne kritike društva i njegovih institucija,
- Poticanje i pružanje sredstava za pristup, izražavanje i sudjelovanje s toliko različitih sudionika i glasova koliko je potrebno ili primjereno,
- Doprinos zajedničkoj svijesti i identitetu i stvarnoj koherenciji zajednice u cjelini kao i njegovih komponentnih grupa (McQuail, 2010: 182).

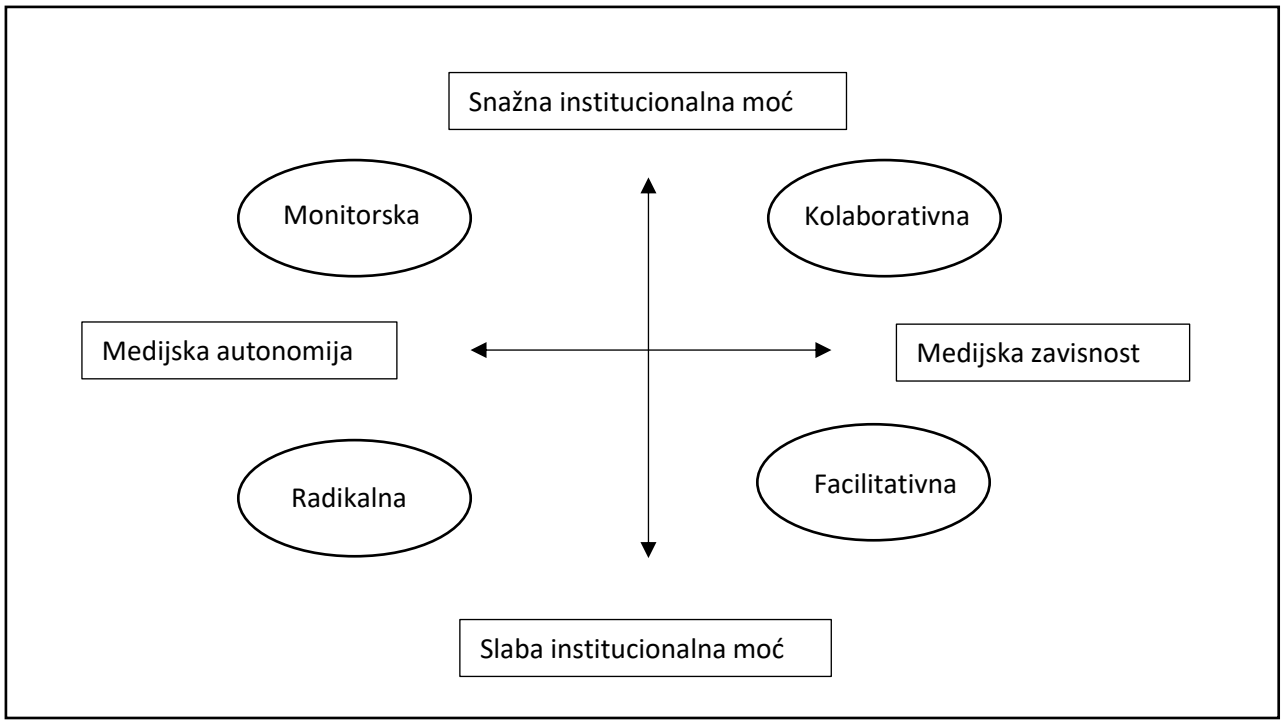
Međutim, u praksi nailazimo na proturječnosti. Postavljeni zahtjevi za obnašanjem istraživačke, nadzorne i kritičke medijske uloge u interesu javnosti, nisu uvijek ispunjeni jer novinarstvo uvelike ovisi o vladi, političkim strankama, moćnim ekonomskim i ostalim autoritetima, a takvi uvjeti otežavaju neovisno i neutralno obnašanje medijske djelatnosti.

Clifford G. Christians, Kaarle Nordenstreng i ostali suradnici (2009) ne promatraju normativne modele kao isključive, odnosno medijski sustav ne svrstavaju pod jednu

normativnu teoriju. Naime, analizu normativnih modela provode na trima razinama koje razdvojeno promatraju – filozofskoj, političkoj i medijskoj, koje podjednako određuju principe i značajke normativne teorije. Na filozofskoj razini navode tradicije komunikacijskih vrijednosti koje se vežu s razvojem demokratskog sustava vladanja te ju dijele na četiri razine: korporativnu, libertanijsku odgovornost, društvenu odgovornost i građansko sudjelovanje. Korporativna tradicija (500. p.n.e. – 1500. n.e.) ističe važnost sudjelovanja građana u zajedničkom interesu države i kriterij istine koji se ostvaruje jedino slobodnom argumentiranom debatom. Ta tradicija potječe u političkoj kulturi Atene pod utjecajem Aristotela, Platona, Sokrata i Cicerona. Libertanijska tradicija (1500. – 1800.), naglašava princip slobode izražavanja u medijima, a nastala je iz renesansnih radova Thomasa Hobbesa, Johna Miltona i Johna Stuarta Milla. Korijen tradicije društvene odgovornosti (1800. – 1970.) je izvještaj Hutchinsove komisije koja je dovela do razvoja profesionalnosti: etičkih normi, kodeksa i novinarskih treninga. Posljednja, tradicija građanskog sudjelovanja (1970. –) pojavljuje se prije tri do četiri dekade, a temelji se na stavu da mediji pripadaju narodu s emancipacijskom, ekspresivnom i kritičkom svrhom. Ta tradicija ujedno zagovara male, alternativne, lokalne i *grassroot* aktivističke medije (Christians et al., 2009).

Na političkoj razini Christians i suradnici (2009) nabrajaju četiri modela demokracije: administrativni, pluralni, civilni i direktni (Tablica 3.). Administrativni model naglašava potrebu za profesionalnim birokratskim institucijama i ostalim stručnim tijelima koja bi zajedno trebala nadgledati državu i paziti na blagostanje njenih građana. U pluralističkoj demokraciji moć je disperzirana na više manjih interesnih skupina, a individualna sloboda je prioritet. U tom modelu mediji su segmentirani, svaka interesna skupina ima medij koji ih predstavlja čime održavaju „konstruktivni konflikt“ koji podržava natjecateljski proces kapitalističkog sustava (na tržište se gleda kao izvor blagostanja u društvu. Prema civilnom modelu, zdravu demokraciju karakterizira aktivna uključenost građana koji dijele raznolike interese i mišljenja, posebice na lokalnoj razini. U takvom modelu dominira težnja u ostvarenju univerzalnog mišljenja i interesa, a građani se kolektivno mogu uključivati u vladine poslove. Nadalje, društvo stavlja veliku odgovornost na novinare jer bi mediji trebali svojim kanalima omogućavati da se čuje i glas marginaliziranih skupina u cilju poboljšanja životnog standarda i postavljanja javnog promišljanja u društvu. Direktna demokracija temelji se na referendumima prema kojima većina odlučuje o važnim stavkama države. U tom modelu prevladava populizam kao oblik politike, a od medija se traži da sva značajna mišljenja i tvrdnje prenose putem svojih kanala.

Christians i suradnici (2009) na medijskoj razini prikazuju sljedeće uloge medija u demokraciji koje su nastale iz unutarnjih (profesionalni, komercijalni i idealistički) i vanjskih (pritisci i zahtjevi) faktora: monitornu, facilitativnu, radikalnu i kolabiracijsku (Slika 1.). Mediji kao obnašatelji monitorne uloge provode proces opzervacije i prikupljanja informacija sa svrhom nadzora, informiranja i educiranja države i njenog društva. Informacije su odabrane prema kriterijima relevantnosti i značaja za javnost. Iako je naglasak na istraživačkom novinarstvu koje uz informacije daje i interpretaciju sadržaja, potencijalni problem monitorske uloge je pristranost koja se očituje u komentatorskom i stranačkom pristupu u novinarstvu. Facilitativnu ulogu karakterizira podupiranje i osnaživanje aktivnosti i sudjelovanja u pluralnom civilnom društvu. Prema radikalnoj ulozi mediji kritiziraju autoritet i uspostavljeni poredak, kritiziraju i sebe same, ističući društvenu nepravdu i kontradikcije u društvu, u cilju promjena i reformi na bolje. Obnašajući tu ulogu mediji mobiliziraju javno mišljenje prema preraspodjeli moći, stoga je karakteristično pristrano i stranačko novinarstvo za tu ulogu. Posljednju, kolaborativnu ulogu, obilježuje suradnja između medija i političko-ekonomskih institucija te zajednice. Iako teži zadovoljavanju potreba i očekivanja vladajućih i tiska, u ovoj ulozi upitna je autonomnost medija (Christians et al., 2009).

Slika 1. Uloge medija (Izvor: Christians et al., 2009: 125)

Da rezimiramo, najdominantnije obaveze novinara u demokraciji bi bile:

- Pružanje nadzora društvene okoline,
- Formiranje mišljenja,
- Postavljanje agende javne diskusije,
- Ponašanje kao "watchdog" u odnosu na političku i ekonomsku moć,
- Ponašanje kao posrednik i javni informator,
- Obnašanje aktivne sudjelovne uloge u društvenom životu (Christians et al., 2009: 119).

	Liberalizam		Republicizam	
	Pluralistički	Administrativni	Civilni	Direktni
Suverenost	Podijeljeno po natjecateljskim interesima grupa; „više centara moći, od kojih niti jedan nije . . . potpuno suveren (Dahl 1967, 24)	Ograničen na zamjenjivanje jedne vlade drugom; „vlada *za* ljude“ no ne „*od* ljudi“ (Schumpeter 1942, 412)	Upotrebljena kolektivno putem apela zajedničkim interesima; „slobodno i javno rasuđivanje među jednakima“ (Cohen 1997b, 256)	Zahtjeva neposredovano sudjelovanje u javnim aferama „svi ljudi vladaju . . . barem neko vrijeme“ (Barber 1984, xiv)
Civilno društvo	Privatizirano, poduzetno; po uzoru na tržište	Vrlo ograničeno; ograničeno na glasanje, zamjenjivanje ili micanje službenika	Otvoreno i snažno; javna debata o sveukupnim ciljevima društva	Poziva na direktnu involviranost u vladu; po uzoru na gradski sastanak New Englanda
Sloboda	Definirana negativno; pripisana radije nego ostvarena	Definirana negativno; pripisana radije nego ostvarena	Definirana pozitivno; potvrđena od države kroz njene politike	Definirana pozitivno; potvrđena od države kroz njene politike
Jednakost	Od prilika; privatna stvar	U glasanju; zagarantirana od države	Od uvjeta; javno pitanje raspodjele resursa	Od uvjeta; javno pitanje raspodjele resursa
Javno mnijenje	Sakupljanje individualnih i grupnih mišljenja; temeljeno na mješavini privatnih interesa	Sakupljanje individualnih i grupnih mišljenja; temeljeno na mješavini privatnih interesa	Od javnog promišljanja; ishod temeljen na apelima zajedničkim ciljevima i dijeljenim interesima	Od javnog promišljanja; ishod temeljen na apelima zajedničkim ciljevima i dijeljenim interesima
Zajednica	Instrumentalna ili sentimentalna	Instrumentalna ili sentimentalna	Konstitutivna	Konstitutivna

Novinarstvo	Stranačko i segmentirano; mobilizira članove grupa, zagovara njihove interese	Pokriva krize i kampanje; ponaša se kao provjeravatelj moći upozoravajući građane na probleme	Olakšava promišljanje; potiče i osnažuje debatu i diskusiju	Podržava dijalog; služi kao forum za debatu i diskusiju

Tablica 3. Modeli demokracije na političkoj razini (Izvor: Christians et. al., 2009: 97)

Međutim, u praksi, mediji znaju biti spriječeni u obnašanju navedenih uloga zbog pojedinih prepreka koje se pojavljuju na vanjskoj i unutarnjoj razini medijskog djelovanja. Primjerice, Jay G. Blumer i Michael Gurevitch (1995) navode četiri glavne prepreke na koje nailaze mediji prilikom obnašanja svojih funkcija i usluga:

> Jedna je zajednički konflikt između fundamentalnih demokratskih vrijednosti [...]. Druga, strukturalna nejednakost između političke elite i običnih građana. Treća, politički ciljevi ne mogu zahtijevati neograničenu privilegiju u odnosu na ostale zahtjeve i interese. Četvrta, mediji mogu biti ograničeni vlastitim ekonomskim i institucionalnim kontekstima (prema Christians et al., 2009: 124).

U kontekstu modela demokracije koje su autori predstavili, primjena medijskih uloga bi bila sljedeća: monitorna uloga zastupljena je u svim modelima, a najdominantnija je u pluralističkom modelu. U administrativnom modelu informacije se prikupljaju od službenih, neovisnih i profesionalnih izvora, dok se u civilnom i direktnom modelu monitorna uloga izvršava u više fragmentiranom obliku te je na društvu procjenjivanje relevantnosti i objektivnosti danih informacija. Kolaborativna uloga karakteristična je za administrativni model, a može se pojaviti i u pluralističkom modelu jedino kada je stranački tisak povezan sa svojom strankom ili vladom, dok radikalna i facilitativna uloga odgovaraju modelima civilne i direktne demokracije (Christians et al., 2009).

Navedene medijsko-političke modele možemo povezati s modelima koje iznose Hallin i Mancini. Tako model administrativne demokracije odgovara demokratsko-korporativnom modelu, a pluralistički model prepoznajemo u polariziranom-pluralističkom i liberalnom modelu.

2.2.3. Suvremeni medijsko-politički modeli

Povezanost medijskih sustava s povijesnim, socijalnim i političkim strukturama Daniel C. Hallin i Paolo Mancini koji su 2004. godine objavili komparativnu analizu medijskih sustava

kroz četiri medijske dimenzije te pete dimenzije političkog sustava. Istraživali su države koje imaju zajedničke povijesne, kulturalne i institucijske značajke, a u središtu analize su razvijene kapitalističke zemlje Zapadne Europe i Sjeverne Amerike. Naime, postavili su idealne modele te se zemlje grubo svrstavaju u njih. Njihova studija odgovara zašto su se medijski sustavi, kao institucija u konkretnom društvenom okruženju, razvili kako jesu te koju ulogu obnašaju u političkom, socijalnom i ekonomskom okruženju.

Autori iznose četiri medijske dimenzije, a svaka od njih se može gledati kao zasebna kvalitativna dimenzija. Znači, razlike u medijskim sustavima ovise o:

1. *Strukturi medijskog tržišta i razvoju medijske distribucije.* Karakteristike koje određuju ovu dimenziju su: horizontalna ili vertikalna komunikacija medija, tip medijskog tržišta, pismenost, čitanost i rodne razlike publike, razvijenost distribucije tiska, tisak kao senzacionalistički ili kvalitetni;
2. *Političkom paralelizmu*. Razlike unutar zemlja određuju: povezanost medija i političkih aktera, zastupnički ili neutralni pristup političkom novinarstvu te politička orijentacija medija;
3. *Profesionalizaciji*. Dimenzije koje određuju stupanj profesionalizacije, ili njenog kontrasta – instrumentalizacije, jesu: autonomija, profesionalne norme i orijentiranost prema javnoj službi;
4. *Ulozi države.* Državna intervencija očituje se u javnom servisu, novinskim agencijama i novinama koje su u njenom vlasništvu, tiskovnim subvencijama te zakonskim regulacijama (Hallin, Mancini, 2004: 22–42).

Političku dimenziju svake države određuju: odnos nje i društva, konsenzusni ili većinski model vlade, razvoj regionalno-legalnog autoriteta te umjereni ili polarizirani pluralizam (Hallin, Mancini: 2004). Odnos države i društva prvenstveno diktira osnovna uređenost države, je li zastupljena liberalna ili socijalna demokracija, a zatim koju ulogu država predstavlja po pitanju medijskih institucija (vlasnik, regulator i/ili financier), pa s tim, i razvoj oglašivačke industrije. Drugo, zemlje se razlikuju i prema modelu vladanja. Arend Lijphart (1989/1999) navodi dva modela vlade – konsenzusnu i većinsku (prema Hallin, Mancini, 2004). Širi kontekst konsenzusnog i većinskog modela vladanja čine individualni i organizirani pluralizam, odnosno razina političke uloge interesnih skupina u političkoj demokraciji. U konsenzusnom modelu zastupljen je individualni pluralizam kojeg karakterizira smišljena i organizirana politička prezentacija pod uvjetima povezanosti vladajućih institucija i

individualnih građana s mnogovrsnim interesima. S druge strane, organizirani pluralizam se veže uz većinski model. U tom modelu organizirane društvene skupine su više centralne prema političkom procesu te ga karakterizira snažna institucionalizacija društvenih skupina koje predstavljaju različite segmente populacije. Povezan je s vanjskim pluralizmom i političkim paralelizmom.

Nadalje, pojam racionalno-legalni autoritet uvodi sociolog Max Weber koji je zagovarao uvođenje autonomnih administrativnih institucija, vođenih prema formalnim i univerzalnim pravilima, koje trebaju služiti u svrhu društva i zajedničkom interesu (prema Hallin, Mancini, 2004). Naime, birokratska autonomija pružila je podlogu za razvoj društvenih institucija – autonomnog sudskog sustava, javnog medijskog servisa i medijskih agencija. U zemljama gdje je visoko razvijen racionalno-legalni autoritet, javne agencije autonomne su od vlade i političkih stranaka, no postoji određena politička kontrola koja je uravnotežena od strane profesionalne autonomije civilnih službenika. Također, obilježava ih slaba instrumentalizacija medija i visoka profesionalizacija struke jer prevladava horizontalni oblik društvene organizacije koja služi općem dobru i interesu društva. Međutim, u državama gdje je nisko razvijen racionalno-legalni autoritet, karakterističan je politički klijentelizam, odnosno službena pravila su manje bitna u odnosu na privatne veze (s političkim strankama, Crkvom i društvenim organizacijama), a regulacijske institucije snažnije i dublje su ukorijenjene (Hallin, Mancini, 2004). Mediji se vode zasebnim interesom, a ne općim dobrom, tako da prevladava visoka instrumentalizacija, odnosno niska profesionalizacija struke, zbog pritisaka na vanjskoj i unutarnjoj razini medijske organizacije. I posljednje, političku dimenziju određuje i razina pluralizma. U zemljama gdje prevladava polarizirani pluralizam zastupljena je velika ideološka udaljenost u političkom sustavu, a legitimnost političkog sustava je upitna. Do ideološke polarizacije dolazi u zajednicama gdje je bila snažna opozicija konzervativaca prema liberalizmu što njenu tranziciju prema demokraciji čini dugom i konfliktnom. Medije, koji djeluju u takvom političkom okruženju, obilježava visoka razina političkog paralelizma – novine su ideološki obojene, prevladava zagovorni i komentatorsko – orijentirani pristup novinarstvu te ideološka privrženost zamjenjuje koncepciju općeg dobra. Suprotno tome, u zemljama koje karakterizira umjereni pluralizam, prisutne su manje ideološke razlike, stoga, sve stranke imaju tendenciju prema političkom centru. U takvoj okolini mediji su usmjereni prema razvoju komercijalizacije i/ili profesionalnih medija s manje političkog paralelizma i instrumentalizacije (Hallin, Mancini, 2004).

Iz analize medijskih i političkih dimenzija odabranih zemalja proizašla je njihova teorijska matrica prema kojoj analizirane države raspoređuju u tri medijsko-politička modela: (1) Demokratsko-korporacijski (Nordijsko-europski) model – prevladava utjecaj tržišta, društvenih i političkih grupa, postoji ograničeni državni utjecaj; (2) Liberalni (Sjevernoatlantski) model – prevladavaju tržišni mehanizmi i komercijalni mediji; te (3) Polarizirani pluralistički (Mediteranski) model – karakterističan slab razvoj tržišta, snažna uloga države i integracija medija u političke stranke (Hallin, Mancini, 2004). U Tablici 4. i Tablici 5. prikazane su karakteristike spomenutih medijskih i političkih modela te su po modelima svrstane države koje su bile dio istraživanja. Hallin i Mancini Španjolsku svrstavaju u Mediteranski model.

	Mediteranski ili Polarizirani pluralistički model **Francuska, Grčka, Italija, Portugal, Španjolska**	**Sjevernoeuropska ili Demokratsko-korporativni model** **Austrija, Belgija, Danska, Finska, Njemačka, Nizozemska, Norveška, Švedska, Švicarska**	**Sjevernoatlantski ili liberalni model** **Velika Britanija, Sjedinjene Američke Države, Kanada, Irska**
Novinska industrija	Niska cirkulacija novina; političko i elitno orijentiran tisak	Visoka cirkulacija novina; rani razvoj masovne cirkulacije tiska	Srednja cirkulacija novina; rani razvoj masovne cirkulacije komercijalnog tiska
Politički paralelizam	Visok politički paralelizam; eksterni pluralizam, novinarstvo orijentirano na komentar; parlamentarni ili vladin model vladavine emitiranjem – politika-prije-emitiranje politika	Pojava eksternog pluralizma posebno u nacionalnom tisku; povijesno jak stranački tisak; usmjerenje prema neutralnom komercijalnom tisku; sustav *politika-u-emitiranju* sa znatnom autonomijom	Neutralan komercijalni tisak; informacijski orijentirano novinarstvo; interni pluralizam (ali u Britaniji eksterni pluralizam); profesionalni model upravljanja emitiranjem – formalno autonoman sustav
Profesionalizacija	Slabija profesionalizacija; instrumentalizacija	Jaka profesionalizacija; institucionalizirana samoregulacija	Snažan profesionalizam; neinstitucionalizirana samoregulacija
Uloga države u medijskom sustavu	Jaka državna intervencija; subvencija tiska u Francuskoj i Italiji; periodi cenzure; 'divljačka deregulacija' (osim Francuske)	Snažna državna intervencija ali uz zaštitu slobode tiska; subvencija tiska, posebno jaki u Skandinaviji; jako emitiranje javnog servisa	Dominacija tržišta (osim snažnog javnog servisa u Britaniji i Irskoj)

Tablica 4. Tri medijsko-politička modela: karakteristike medijskih sustava (Izvor: Hallin, Mancini, 2004: 66)

	Mediteranski ili Polarizirani pluralistički model Francuska, Grčka, Italija, Portugal, Španjolska	Sjevernoeuropska ili Demokratsko-korporativni model Austrija, Belgija, Danska, Finska, Njemačka, Nizozemska, Norveška, Švedska, Švicarska	Sjevernoatlantski ili liberalni model Velika Britanija, Sjedinjene Američke Države, Kanada, Irska
Politička povijest; uzorci konflikta i konsenzusa	Kasna demokratizacija; polarizirani pluralizam	Rana demokratizacija; umjereni pluralizam (osim Njemačke, Austrije prije 1945.)	Rana demokratizacija; umjeren pluralizam
Konsenzus ili većinska vlada	Oboje	Pretežno konsenzus	Pretežno većinska vlada
Individualni vs. organizirani pluralizam	Organizirani pluralizam; snažna uloga političkih stranki	Organizirani pluralizam; povijest segmentiranog pluralizma; demokratski korporativizam	Individualizirana reprezentacija prednjači pred individualiziranim pluralizmom
Uloga države	Državna kontrola ekonomskih i društvenih pitanja (*dirigisme)*, jaka uključenost države i stranke u ekonomiju; periodi autoritarizma, jaka socijalna država u Francuskoj, Italiji	Snažna socijalna država; značajno učešće države u ekonomiju	Liberalizam; slabija socijalna država, a posebno u Sjedinjenim Američkim Državama
Racionalna pravna vlast	Slabiji razvoj racionalne pravne države (osim Francuske), klijentelizam	Snažan razvoj racionalne pravne države	Snažan razvoj racionalne pravne države

Tablica 5. Tri medijsko-politička modela: karakteristike političkih sustava (Izvor: Hallin, Mancini, 2004: 67)

Komparativna studija Hallina i Mancinija nam ukazuje na varijacije u razvoju i djelovanju medijskih sustava ovisno o društvenoj zajednici u kojoj se nalaze. Politički sustavi uvelike utječu na medijske sustave i *vice versa*, no do koje mjere ovisi o drugim društvenim faktorima.

Nakon predstavljanja tradicionalnih i suvremenih medijsko-političkih modela, slijedi poglavlje koje se specijalizirano bavi trazicijom, i okolnostima pod kojima se ona odvija, medijsko-političkih modela na primjeru jedne države – Španjolske.

3. TRANZICIJA ŠPANJOLSKOG MEDIJSKOG SUSTAVA USPOREDNO S POLITIČKIM SUSTAVOM

Španjolsku povijest obilježavaju politički sukobi i borbe za vlast unutar same zemlje koji su u par navrata doveli do državne nestabilnosti i kompletne promjene oblika državnog uređenja. Takve okolnosti utjecale su na svakodnevicu građana, narušavajući gospodarske, društvene, teritorijalne i kulturne strukture na kojima se temelji (Salvadó, 1999). Posljedično, prosperitetni razvoj španjolskih institucija, time i medija, često je bio obustavljen ili onemogućen.

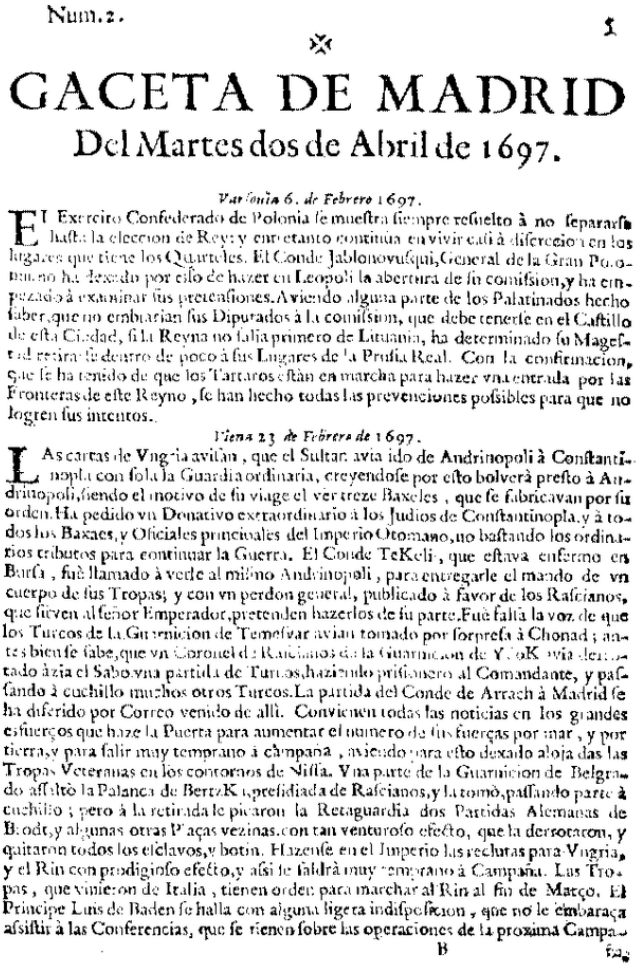
Španjolska slijedi europsku tradiciju te je njena vladavina na Pirinejskom poluotoku od samih početaka autoritativnog uređenja. Stoljećima su nasljednici europskih dinastija vodili državu i sve njene poslove. U vrijeme izlaska prvih medija, Španjolska je bila monarhija s kraljem Alfonsom XII. na čelu (Kamen, 1988). Prvi mediji nastali su kao alat aristokracije, namijenjeni služenju interesa vladajućih, a ne javnosti. Ustankom trećeg sloja društva, predvođenim novim političkim opcijama, uslijedila su dva pokušaja uspostave Republike uzrokovanih zasićenjem aristokratskom moći i priželjkivanjem promjene (Kamen, 1988). Uspostava republike značila bi uvođenje demokracije inspirirane liberalnim idejama koje ujedno naglašavaju i pravo pojedinca na informaciju te time važnost njene slobode i dostupnosti od strane medija. Međutim, prema Franciscu J. R. Salvadu (1999) prvi pokušaji uspostave republike prošli su neuspješno, a politička previranja rezultirala su španjolskim Građanskim ratom (1936. – 1939.) i uzdizanjem vojske na čelu s *Generalísimom* Francom. Za vrijeme Francove vladavine uvedena je diktatura. Diktaturu je karakteriziralo provođenje Francove samovolje te miješanje države u sve odluke i poslovanja. U skladu s time, mediji su također bili kontrolirani od strane države, korišteni su u svrhu propagande, sadržaj je cenzuriran te su otvorene prve vladine agencije za kontroliranje distribucije tiska. Diktatura i takav oblik ograničenja medija su trajali sve do Francove smrti. Nakon Frankove smrti dolazi do tranzicije iz totalitarnog režima u parlamentarnu monarhiju s višestranačkim političkim sustavom. U španjolskom parlamentu najdominantnije stranke danas su Španjolska socio – radnička (PSOE) i Pučka stranka (PP). Od ostalih koje se ističu su dvije nacionalne regionalne stranke, Konvergencija i zajedništvo (CiU, katalonska) i Baskijska nacionalna stranka (EAJ-PNV) koje su odigrale značajnu ulogu na nacionalnoj i regionalnoj razini tijekom povijesti. Međutim, zbog nepovjerenja u dominantne stranke sve više na popularnosti dobivaju Podemos (*indigradas* pokret) i Ciudanos (liberalni centar) (Gunther et. al., 1999).

Iako se Španjolska oslobodila diktatorskog režima i uspostavljena je demokracija, aristokracija i dalje sudjeluje u vođenju države, stoga je današnja Španjolska definirana kao ustavna – monarhija (*Constitucion Española,* 2020). Prelaskom na demokratske vrijednosti, dolazi do reformi zakonodavstva koje pridonose razvoju slobode medija, povećanju medijskog tržišta i ponude medijskog sadržaja (Tussel, 2007). Medijski sustavi u Španjolskoj mijenjali su se ovisno o političkom uređenju zemlje, stoga tranziciju medijskih sustava možemo pratiti kroz njihov razvoj u tri etape španjolske političke povijesti: od aristokratske vladavine do diktature, doba Francovog režima i tranzicije na demokraciju.

3.1.Razdoblje aristokratske vladavine (1661. – 1933.)

Na Pirinejskom poluotoku, kao i u ostatku Europe, tijekom povijesti ispresijecale su se vladavine brojnih naroda. Španjolska država (teritorijalno najsličnija današnjem obliku Španjolske) stvorena je pri kraju srednjeg vijeka, ujedinjenjem države Aragonije i Kastilje. Povod ujedinjenja tih dviju država bilo je vjenčanje aragonskog kraja Ferdinanda i kastiljske nasljednice Izabele. Ujedinjenjem Španjolske počela je višestoljetna vladavina monarha iz europskih dinastija Iberijskim poluotokom (Kamen, 1988).

Španjolska slijedi primjer ostalih europskih zemalja, stoga su se prve informacije narodu prenosile putem *gazeta*, objavljivanih od strane Krune. U vrijeme tiskanja prve *gazete*, na čelu španjolske monarhije bila je Habsburška dinastija s Felipeom VI. kao njezinim predstavnikom (Solsten; Meditz, 1988). Prvi broj Nove gazete o političkim i vojnim događanjima (španj. *Gazeta nueva de los sucesos políticos y militares*) štampan je 1661. godine, a objavljivane su sve do 1959. godine. Tijekom povijesti, gazeta je u više navrata mijenjala svoje ime (Slika 2.), a narednih stoljeća bit će jedini oblik medija koji je postojao u Španjolskoj (*Boletin Oficial del Estado,* 2020).

Num. 2. 1

GACETA DE MADRID

Del Martes dos de Abril de 1697.

Varsovia 6. de Febrero 1697.

EL Exercito Confederado de Polonia se muestra siempre resuelto à no separarse hasta la eleccion de Rey: y entretanto continúa en vivir cada à diferencia en los lugares que tiene los Quarteles. El Conde Jablonovuski, General de la Gran Polonia no ha dexado por esso de hazer en Leopoli la abertura de su comission, y ha empezado à examinar sus pretensiones. Aviendo alguna parte de los Palatinados hecho saber, que no embiarian sus Diputados à la comission, que debe tenerse en el Castillo de esta Ciudad, si la Reyna no salia primero de Lituania, ha determinado su Magestad retirarse dentro de poco à sus Lugares de la Prusia Real. Con la confirmacion, que se ha tenido de que los Tartaros estàn en marcha para hazer vna entrada por las Fronteras de este Reyno, se han hecho todas las prevenciones posibles para que no logren sus intentos.

Viena 23 de Febrero de 1697.

LAs cartas de Vngria avisan, que el Sultan avia ido de Andrinopoli à Constantinopla con sola la Guardia ordinaria, creyendose por esto bolverà presto à Andrinopoli, siendo el motivo de su viage el ver treze Baxeles, que se fabricavan por su orden. Ha pedido vn Donativo extraordinario à los Judios de Constantinopla, y à todos los Baxaes, y Oficiales principales del Imperio Otomano, no bastando los ordinarios tributos para continuar la Guerra. El Conde TeKeli, que estava enfermo en Burfa, fuè llamado à verle al mismo Andrinopoli, para entregarle el mando de vn cuerpo de sus Tropas; y con vn perdon general, publicado à favor de los Rascianos, que sirven al señor Emperador, pretenden hazerlos de su parte. Fuè falsa la voz de que los Turcos de la Guarnicion de Temesvar avian tomado por sorpresa à Chonad; antes bien se sabe, que vn Coronel de Rascianos de la Guarnicion de Yenoi avia derrotado àzia el Sabo vna partida de Turcos, haziendo prisionero al Comandante, y passando à cuchillo muchos otros Turcos. La partida del Conde de Arrach à Madrid se ha diferido por Correo venido de allì. Convienen todas las noticias en los grandes esfuerços que haze la Puerta para aumentar el numero de sus fuerças por mar, y por tierra, y para salir muy temprano à campaña, aviendo para esto dexado aloja das las Tropas Veteranas en los contornos de Nissa. Vna parte de la Guarnicion de Belgrado assaltò la Palanca de BertzK, presidiada de Rascianos, y la tomò, passando parte à cuchillo; pero à la retirada le picaron la Retaguardia dos Partidas Alemanas de Brodt, y algunas otras P'aças vezinas, con tan venturoso efecto, que la derrotaron, y quitaron todos los esclavos, y botin. Hazense en el Imperio las reclutas para Vngria, y el Rin con prodigioso efecto, y assi se saldrà muy temprano à Campaña. Las Tropas, que vinieron de Italia, tienen orden para marchar al Rin al fin de Março. El Principe Luis de Baden se halla con alguna ligera indisposicion, que no le embaraça assistir à las Conferencias, que se tienen sobre las operaciones de la proxima Campa-

B fas

Slika 2. *Gaceta de Madrid* 1697., četvrto ime službenog lista Španjolske (Izvor: Miklós, 2013)

Početkom 19. stoljeća Napoleonovom invazijom, val industrijalizacije, urbanizacije i liberalizma počinje se osjećati i u Španjolskoj. U vrijeme pojave prvih novina Španjolskom je vladala dinastija Burbonaca koja je svoju vladavinu uspostavila 1700. godine s kraljem Felipeom V. na vrhu (Hargreaves-Mawdsley, 1968). Ondašnje društvo činili su zemljoradnici i plemstvo uz kralja, a takva društva, prije razvoja industrijalizacije, nazivamo tradicionalnim, agrarnim ili predmodernim društvima. Tadašnje društvo, koje je bilo feudalnog i patrijarhalnog karaktera, Raymond Carr (1980) opisuje kao konzervativno društvo koje je ekonomski i socijalno „unazađujuće" (prema Hallin, Mancini, 2004). Takvo društvo sporo se razvijalo te „[s]ocijalne snage koje bi formirale političke izborne jedinice za liberalizam – industrijska i komercijalna buržoazija i urbani radnici i srednja klasa – bile su relativno slabe" (Hallin, Mancini, 2004: 128), stoga je gospodarski i kulturni razvoj Španjolske ovisio poglavito o odlukama s vrha. Pod takvim okolnostima, nije bilo prostora za razvijanje slobodnog tiska niti

jakih novina. Novinarstvo je nastalo kao produžetak svjetova literature i politike. Novine su tipično više cijenile društvenu elitu (političare, pisce i intelektualce), a novinarstvo je bila sekundarna i loše plaćena okupacija (Hallin, Mancini: 2004). Prvi štampani mjesečnik u Španjolskoj je *Diario de Barcelona* (1792.) izdan u Kataloniji. Novine su pisane na španjolskom jeziku, bile su liberalno-konzervativno orijentirane i podržavale su aristokraciju. Njihova uloga bila je prenositi službene informacije vladajućih. *Diario de Barcelona* tiskan je sve do 1994., a njegovo online izdanje izlazilo je do 2009. godine (Elezović, 1992).

Devetnaesto stoljeće u Španjolskoj karakteriziraju promjene vlasti, izmjene vladajućih dinastija i pokušaj uspostave Prve Republike. Već početkom stoljeća konstatirano je nekoliko Ustava koji danas predstavljaju prve pokušaje uvođenja slobode tiska u Španjolskoj:

> Prvi odobreni listovi pojavili su se tek nakon deklaracije za slobodu tiska, koju je objavio Cortez u Cadizu 10. studenog 1810. godine. Deklaracija je povučena 1814. godine, obnovljena 1820. godine te ponovo povučena od 1823. do 1834. godine. (Elezović, 1992: 160)

Kako društvo nije imalo ovlasti, niti je sudjelovalo u bitnim odlukama koje su se ticale nj, među narodom je raslo nezadovoljstvo monarhističkim oblikom vladavine. Narod se počinje organizirati u društveno-političke pokrete te postaje glasnije u javnoj sferi. U godini 1873. Španjolci se odupiru aristokraciji i uspostavljaju Prvu Republiku (Solsten; Meditz, 1988). Prva Republika ugašena je već sljedeće godine te je aristokratska vladavina nastavljena još narednih sto godina, međutim ujedinjenost naroda nastala iz njegove bune nije izblijedila. Naime, 1879. godine, u žaru socijalističke revolucije koja se odvijala i u ostatku Europe, udružuju se intelektualci i radnici, na čelu s Pablom Iglesiasom, te osnivaju prvu političku stranku, Španjolsku socio-radničku stranku (španj. *Partido Socialista Obrero Español*, PSOE) temeljenu na marksističkim vrijednostima (*Partido Socialista Obrero Español*, 2020). Ubrzo nakon, počinju izlaziti i prve nacionalne dnevne novine *La Vanguardia* (1881., Barcelona), a osnovali su ih braća Carlos i Bartolomé Godó definirajući ih kao političke novine, no 1888. godine se formiraju kao politički neovisne te štampaju jutarnje i popodnevno izdanje (*Grupo Godó*, 2020).

Desetak godina od osnivanja PSOE, baskijski nacionalisti osjećajući ugroženost svoje nacije i industrije zbog rastućeg broja imigranata, pod vodstvom Sabina de Arana 1894. godine osnivaju Baskijsku nacionalnu stranku (španj. *Partido Nacionalista Vasco*, PNV) koja se na španjolskoj političkoj sceni nije isticala do 1918. godine (Salvadó, 1999). Politička scena nastavila se širiti te su osnovane *Unión Nacional* (Joaquín Costa, 1899.), katalonska nacionalna stranka *Lliga Regionalista* (Francese Cambó, 1901.) i republikansko-liberalna *Partido*

Reformista (Melquiades Alvarez, 1912.), ugašene koju godinu nakon osnutka. *Lliga Regionalista* štampala je novine *La Veu de Catalunya* (1899. – 1936.) kojima se služila za promicanje svoje ideologije (Salvadó, 1999). U međuvremenu, u Madridu su se počele štampati druge dnevne državne novine, *ABC* (1903.), koje je osnovao Torcuata de Tena kao monarhistički dnevnik: „[z]a vrijeme građanskog rata list je bio u rukama Republikanaca, ali je sin osnivača Juan Ignacio Luca de Tena izdavao monarhistički ABC u Sevilli" (Elezović, 1992: 160). Iako su se Španjolci počeli politički organizirati i dalje je dominirao aristokratski režim te političke stranke same po sebi nisu mogle mnogo napraviti. Aristokracija je nastavila provoditi strogu kontrolu nad svim sferama života, tako i nad medijima, što je dovelo do dodatnog porasta nezadovoljstva u društvu, a time i pridruživanjem kulturne elite (pjesnika, pisaca, filozofa) političarima u kritiziranju postojećeg režima. Taj pokret skepticizma prema španjolskoj vlasti naziva se *Regeneracionismo* (Salvadó, 1999).

Ishodno, početkom tridesetih godina 20. stoljeća dolazi do pokušaja osnivanja Druge Republike (1931.) koji su predvodili Republikanci (Solsten; Meditz, 1988). Relativnom pobjedom stranaka članica San Sebastian pakta, vođenim idejama modernizacije i reformacije zemlje, državna vlast se po prvi put našla u rukama političke koalicije:

> Vlada […] je predstavila program temeljen na socijalnim i političkim reformama. On je uključivao ograničavanje privilegija Crkve i vojske, skiciranje progresivnog ustava, osiguravanje autonomije Kataloniji i zakonodavstvo koje će doprinositi radničkoj klasi […]. (Salvadó, 1999: 71)

Njihove ideje modernizacije zemlje nisu bile prihvaćene od strane konzervativaca i Crkve te se Nacionalno katoličko udruženje propagandista (španj. *Asociacíon Católica Nacional de Propagandistas*, ACNdP), pod vodstvom njenog osnivača Ángela Herrere, istaknulo kao snažna oporba. Naime, ACNdP je kao propagandni instrument koristila novine *El Debate* (Herrera im je bio urednik) – utjecajni katolički list toga doba koji je prikazivao Republiku kao „bezbožnu", „sotonističku" i „zlu" (Salvadó, 1999). Pod poticajem *El Debatea* otvorena je prva škola novinarstva 1926. godine. Druge institucije, poput liberalnih socijalno – ekonomskih, nisu formirane, što je ograničilo razvoj masovne distribucije novina koja je bila potrebna za razvoj komercijalnog tržišta i stvaranje informacijsko orijentiranog sadržaja (Hallin, Mancini, 2004).

U vrijeme izbora 1936. godine na sukobljenim stranama našle su se dvije dominantne stranke, desničarska Nacionalna Fronta (španj. *Acción National*) na čelu s Herrerom i ljevičarska Narodna fronta (španj. *Frente Popular*) s Manelom Azañom kao predvodnikom

(Solsten; Meditz, 1988). Narodna fronta odnijela je pobjedu na izborima 1936. godine, no umjesto formiranja nove vlade Španjolsku su zadesili novi nemiri i politička nestabilnost. Glavni razlozi političke nestabilnosti bili su neprihvaćanje opcije koaliranja i želja za prevlašću. Naime, kako su političke stranke i organizacije liberalno – socijalnog karaktera bile slabe, u Španjolskoj nije bilo prostora za formiranje srednjeg sloja društva koji bi mogao uvesti promjene u postojećem državnom sustavu. Zbog slabosti tih institucija, kao inicijator socijalne promjene istaknula se vojska, a španjolski političari i društvo su se našli u trogodišnjem Građanskom ratu u kojem će izginuti više stotina tisuća Španjolaca (Solsten; Meditz, 1988).

3.2.Era Francovog režima (1939. – 1975.)

Došavši na vlast 1936. godine, Narodna fronta nije uspjela zaustaviti postojeće nerede i nasilje u državi – „crveni teror“ što je bio povod vojnih generala (među njima bio je i Francisco Franco) da izvrše državni udar na vladu. Političko nasilje je eskaliralo, dovevši državu do stanja terora i anarhije, s 269 političkih ubojstava i još više progonstava (Salvadó, 1999). Ministar obrane Diego Hidalgo, proglašava ratno stanje u zemlji te počinje trogodišnji rat između vladajućih socijalista, komunista i anarhista na jednoj, te pobunjenih konzervativaca, monarhista i Crkve, predvođenih vojskom, na drugoj strani (Salvadó, 1999).

U lipnju iste godine vladini pobunjenici ostaju bez svog vođe, Generala Sanjurja, ubijenog u avionskoj nesreći iznad Portugala. Ostali utjecajni generali, iz straha da protivnici ne iskoriste njihovo neimanje vodstva, sastaju se u rujnu u Salamanci s ciljem odabira novog *Generalísima* (najviša titula u tadašnjim španjolskim vojnim redovima) (Salvadó, 1999). Na skupu je jednoglasno izabran Franco, savjetnik ministra Hidalga, za nasljednika. Franco se isticao po dotadašnjim vojnim postignućima, a jedno od njegovih iskustava bilo je vršenje terora nad ljudskim životima koje je stekao tijekom etničkih čišćenja po Africi. Naime, *limpieza* (čišćenje) – teror nad političkim neistomišljenicima i onima za koje se sumnja da to jesu, bila je vojna strategija Franca i u Građanskom ratu, kako bi se Španjolsku „očistilo“ od ateista, separatista i ljevičara. Politikom terora, nasilja i zastrašivanja, Franco je uspio do 1939. godine poraziti Republikance, te je padom Katalonije i predajom Madrida službeno završio Građanski rat, a Franco je zauzeo španjolski tron (Salvadó, 1999).

Pod Francovom vladavinom, Španjolska država biva totalitarnog uređenja. Franco, kao diktator, poput svojih aristokratskih prethodnika, provodio je centralizirani oblik vladavine,

strogo nadzirući državu, donoseći glavne odluke i propagirajući jednoumlje. Kako nije bio monarh, nosio je titulu šefa države (španj. *jefe del Estado*) i/ili *Generalísima*. Njegova politika bila je fašističke ideologije – temeljila se na kultu ličnosti, promicanju frankoističkih vrijednosti, vojnom nadzoru, kontroli građana i institucija te progonjenju i kažnjavanju neistomišljenika. Francov cilj bio je jačanje nacionalne homogenosti, a kako bi to postigao suzbijao je kulturne raznolikosti unutar španjolskog naroda. Francovu volju provodile su njegove pristaše udružene u Falangističku stranku, jedinu koja je djelovala tijekom Francova režima, dok su druge političke opcije ugašene i zabranjivane. Falangistička stranka ili Falange (španj. *Falange Española Tradicional y de las JONS*, skraćeno *FET y del las Jons*), kasnije Nacionalni pokret (španj. *Movimiento Nacional*), formirana je 1937. godine kao fašistička, nacionalistička i konzervativna stranka (Salvadó, 1999). Njezine pristaše nazivane su frankoistima, a promicale su katoličku, militarističku, antikomunističku i antiliberalističku ideologiju. Članovi stranke ujedno su činili Francovu paravladu, te na legitimni način provodili volju svog vođe. Tako su provođenje propagande i nadzor tiska bili u nadležnosti Ramóna Serrana Súñera koji je imenovao Dionisia Ridrueja za vršenje opće propagande te Joséa Antonia Giméneza - Arnaua za kontrolu tiska. Uslijedila je izrada Zakona o tisku (1938.) koja je regulirala i određivala djelovanje tiska na sljedeći način:

1. Odobrenje za uređivanje ("regulacija broja i dužine novinskih publikacija"),
2. Imenovanje ravnatelja [medijskih kuća],
3. Propisi o profesiji (uspostava Službenog registra ovisnog o Ministarstvu unutarnjih poslova, uklanjajući nepotpune novinare i fiksiranje zakonske regulacije kroz školu novinarstva),
4. Kontrola aktivnosti tiska (kroz parole i sankcije),
5. I primjena željezne cenzure (González, 2016: 2–3).

Pod inicijativom „vlade" osniva se prva novinska agencija EFE (1939.) – javna agencija u vlasništvu države s najvećom distribucijom i dometom tiska (González, 2016). Do 1948. godine „[...] tiskovna agencija izdaje 38 dnevnih novina, 8 tjednih i pet mjesečnih časopisa" (Gunther et al, 1999: 5). Novine koje su objavljivane prije Francovog režima, mogle su opstati jedino ako su prihvaćale frankoističku ideologiju ili bi ih država ukinula i otuđila. Prema Gonzálezu (2016) novine koje su prihvaćale nacionalističke ideje bile su udružene u Tiskovni pokret (španj. *Prensa del Movimiento*). Uz *ABC*, to su bile i *Arriba España* (voditelj im je bio falangistički svećenik Fermín Yzurdiaga), *Unidad* (preuzet od koalicije San Sebastián), *El Día* (prethodno štampane pod nazivom *La prensa*), *La Voz de Espaňa, Ya* (katolička redakcija) te

El Alcázar. Tiskovnim pokretom upravljala je Falanga, a nastao je oduzimanjem i zapljenjivanjem izdavačkih objekata vlasnika koji su podržavali Republiku. Radio se pojavio već 1937. godine te je u državnom vlasništvu bio Španjolski nacionalni radio (španj. *Radio Nacional España*, RNE) koji je pokrivao sve nacionalne i međunarodne opće vijesti, a od radijskih postaja u privatnom vlasništvu se zahtijevalo emitiranje vijesti s nacionalnog radija dvaput dnevno (Gunther et al., 1999). Drugim riječima, RNE imao je monopol nad informacijama, a to je bila uobičajena praksa sve do 1977. godine (González, 2016). Broj radijskih postaja se u dva desetljeća četiri puta povećao te 1963. godine u Španjolskoj pronalazimo 471 radijsku postaju (Gunther et al., 1999).

Izglasavanjem novih zakona, Organskog zakona (*Ley Organica*, 1942) i Zakona o Cortesu (*Ley Constitutiva de las Cortes*, 1942), službeno se uspostavlja parlament (*Cortes*). Prema zakonima, Cortes biva definiran kao savjetodavno tijelo, vlada donosi sve zakone, a glavnu riječ i dalje ima Franco kao šef države (ujedno je imenovao ministre i gradonačelnike). Par godina nakon, Zakonom o sukcesiji na čelu države (*Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado*, 1947) Španjolska je ponovo definirana kao monarhija, privremeno bez nasljednika, s Francom kao njenim *de facto* doživotnim regentom na kojemu je odluka imenovanja nasljednika. U srpnju 1945. godine Franco uvodi treći Temeljni zakon režima (*Leyes Fundamentales del Reino*) pod nazivom Zakon Španjolaca (španj. *Fuero de los Españoles*) kojim su priznata određena no ograničena prava građana: „[u]ključivalo je Člankom 12. slobodu izražavanja (dok svojim idejama "ne kršite temeljna načela države") i u 16. slobodu udruživanja (uvijek "u zakonite svrhe i u skladu s odredbama zakona") (González, 2016: 5). Stoga, kontrola i nadzor tiska narednih godina nisu bili rigorozni kao u vrijeme rata, no svejedno su bili iznimno prisutni. Vlast je i dalje postavljala urednike, Ministarstvo informacija provodilo je cenzuru, a distribuciju sadržaja kontrolirala je *Prensa del Movimiento*. Osim cenzure i kontrole sadržaja, zabranjivane su knjige (uz preporuku Crkve) te je zabranjeno objavljivanje na bilo kojem jeziku osim na španjolskom. Prema Gonzálezu (2016) tradicionalistička misao kojom su se falangisti vodili je u osnovi bila teološka – tisak u službi nacije i Crkve.

Prema Slobodanu Elezoviću (1992) zbog građanskog rata broj novina smanjio se s oko 250 na manje od 100 te 1950-ih godina u Španjolskoj pronalazimo 117 novina s nakladom više od 2,5 milijuna primjeraka. Elezović navodi više o tisku 1950-ih u Španjolskoj:

> U kasnim 50-im godinama u Madridu je izlazilo 8 dnevnika, među kojima i katolički s nakladom od 90 000 primjeraka. Godine 1956. u Barci je izlazilo 7 dnevnih listova. Samo je *La*

> *Vanguardia Española* postigao nakladu od 100 000 primjeraka. Periodici na katalonskom jeziku nisu bili dozvoljeni (Elezović, 1992: 160).

Novine su generalno, neovisno u čijem vlasništvu se nalazile, bile usmjerene obrazovnim elitama koje su se interesirale za politički svijet. Otvara se i prva privatna novinska agencija *Europe Press* (1957.) u vlasništvu Luca de Tene (Salaverría et al., 2018). Crkva je također posjedovala novine i radijske stanice, a katolički list *Ya* je 1970-ih imao najveću cirkulaciju tiska:

> Krajem 1950-ih katolički tisak su sačinjavale 34 novine (od kojih je većina bila vezana za *Asociación Católica Nacional de Propagandistas* - ACNP - laičku organizaciju koja je imala značajan utjecaj u španjolskom političkom životu od 1909.), s prosječnom dnevnom cirkulacijom od 340 000 [primjeraka]. ACNP je kontrolirao tiskovnu agenciju i pet novina, među njima i *Ya*, čija je dnevna cirkulacija premašivala 100.000 (Gunther et al, 1999: 5).

Do promjena u djelovanju španjolskih medija dolazi smjenom Ariasa - Salgadoa kojeg zamjenjuje Manuel Fraga Iribarne. Ministar Fraga postojeću cenzuru učinio je fleksibilnijom, zalagao se za objavljivanje političkih članaka te donio nove statute novinarske profesije i oglašavanja (González, 2016). Pod njegovim utjecajem uvodi se novi zakon, noseći njegovo ime – *Ley Fraga* (1966.):

> U preambuli su bile uključene tri točke teksta: sloboda izražavanja, poslovna sloboda i slobodno imenovanje direktora (članci 1, 16 i 40). Prethodna cenzura je ukinuta, "osim u slučajevima iznimke i rata" (članak 3°), premda je kontrola ostala preko kontroverznog članka 2°, čije je tumačenje obično vršio restriktivni Vrhovni sud: "Ograničenja su: poštivanje istine i morala; poštivanje Zakona načela Nacionalnog pokreta i drugih Temeljnih zakona i zahtjeva nacionalne obrane, državne sigurnosti i održavanja unutarnjeg javnog reda i vanjske sigurnosti; dužno poštovanje prema institucijama i ljudima koji kritiziraju političko i administrativno djelovanje; neovisnost sudova, i zaštita privatnosti te osobne i obiteljske časti“ (González, 2016: 11).

Ley Fraga ograničavao je Francove ovlasti te je tisak usmjerio prema liberalizaciji. Iako sloboda tiska nije bila u potpunosti omogućena te je i dalje bila prisutna cenzura, novi zakon ohrabrio je brojne novinare koji su počeli izvještavati o do tada zabranjenim temama (o štrajkovima, studentskim prosvjedima, vladinim odlukama) (Gunther et al, 1999). Javier Terrón (1981) tadašnju ulogu tiska opisuje kao umjereno kritičnu jer su se u novinama počeli objavljivati politička mišljenja koja su ponekad kontrirala režimu (prema Gunther et al, 1999). Posljedično, novine koje su bile u državnom vlasništvu gubile su povjerenje javnosti, a prema privatnima počeo je naglo rasti, što je bio veliki napredak u usporedbi s pasivnom publikom na početku Francove vladavine:

> Značajno se povećalo povjerenje javnosti u tisak: između 1960. i 1973. udio ispitanih Španjolaca u anketama koji su izrazili povjerenje u tisak je porastao s 33 posto na 47 posto, dok

> su oni koji izražavaju stavove nepovjerenja opali sa 65 posto anketiranih na 30 posto (Gunther et al, 1999: 7).

Televizija se pojavljuje 1956. godine te je bila još strože i direktnije kontrolirana od radija upravo zbog svoje popularnosti i utjecaja kao medij (González, 2016). Koliko je televizija kao medij bila popularna u društvu, kazuje Shubertov (1990) podatak da je do 1975. godine 79 posto građanskih kućanstava posjedovalo televiziju, a 63 posto seoskih.

Kako je televizija služila kao značajni alat za socijalizaciju i propagandu „Ministarstvo informacija proširilo je doseg televizije čak i na one koji nisu posjedovali setove postavljanjem „tele-klubova" u ruralnim i prigradskim područjima. Do 1972. ovi su klubovi privukli preko 800 000 članova" (Gunther et al., 1999: 8). *Ley Fraga* nije doveo do značajnih promjena u strukturi radija i televizije. Tijekom Francove vladavine oboje nisu imali prosperiteta razviti se kao autonomne institucije. Cijeli taj period bili su centralizirani, cenzurirani, strogo kontrolirani te služili za širenje propagande. No, pod utjecajem Manuela Frage, Ministarstvo informacija i turizma prepolovilo je broj postojećih radijskih stanica te ih je 1960-ih godina bilo oko 200, grupiranih u šest mreža emitiranja:

> Polovica tih stanica bila je državno vođena, a druga polovica pripadala je mreži COPE (kojom upravlja Katolička crkva) i raznih komercijalnih lanaca od kojih je najvažniji bio *Sociedad Española de Radiodifusión* (SER)(Gunther et al., 1999: 8).

Iako se čitalačka publika s godinama povećala, rezultati ankete iz 1973. godine pokazuju kako je televizija zbog svoje privlačnosti postala dominantni medij u Španjolskoj. Naime, na dnevnoj bazi 75 posto Španjolaca gledalo je televiziju, njih 42 posto uživalo je slušajući radio, dok je samo 31 posto Španjolaca čitalo novine svaki dan (Gunther et al., 1998). Ovi podaci su važni jer pokazuju kako je španjolski narod najviše informacija crpio iz televizije, unatoč tome što je njen sadržaj bio mnogo kontroliraniji naspram onog u novinama.

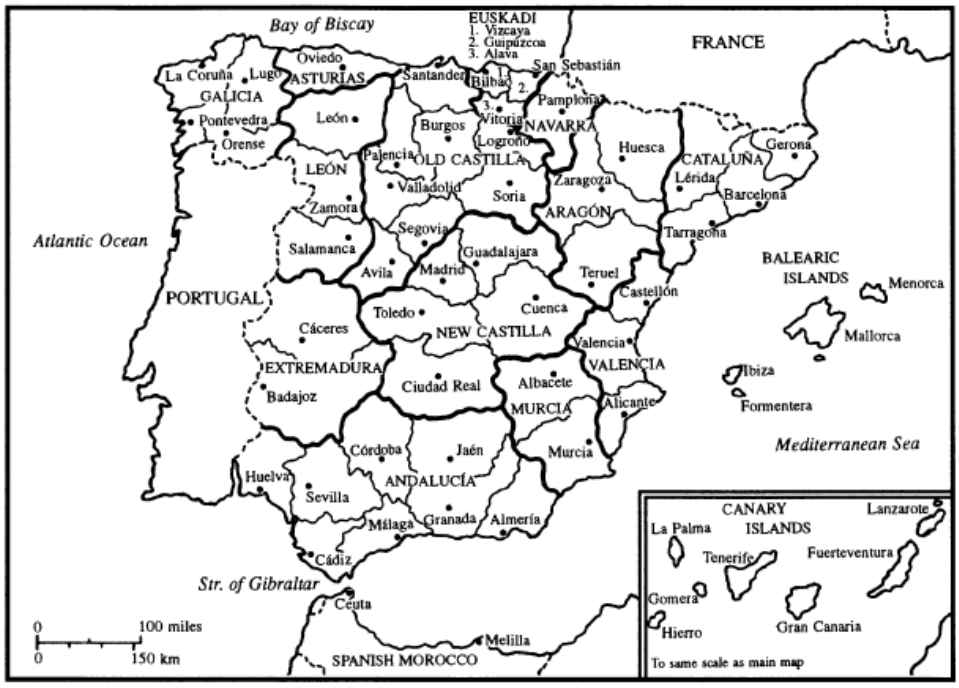
Francove metode vođenja države u početku su bile osuđivane od predstavnika drugih zemalja i Ujedinjenih naroda. Međutim, međunarodni stav se mijenja 1950-ih godina kada Španjolsku, kao ujedinjenu zemlju s Francom na čelu, prihvaća Vatikan, a nedugo za njim, 1955. godine i UN (Salvadó, 1999). Time je službeno, u svijetu vladajućih 20. stoljeća, priznata, time i legitimirana, diktatorska vladavina Franca. Prije svoje smrti, Franco je imenovao Ivana Karla I. svojim nasljednikom i time povratio aristokratsku vladavinu dinastije Burbonaca (Salvadó, 1999). Oslobađanjem od totalitarne vladavine, španjolski narod usmjerit će se prema demokratskim vrijednostima, prihvaćajući nove slobode i pluralizam mišljenja. U takvom okruženju, tisak i elektronički mediji, doživjet će svoj procvat.

3.3.Španjolska u suvremenom dobu (1976. –)

Franco je vladao sve do svoje smrti 1975. godine kada ga nasljeđuje Ivan Karlo I. koji je, naspram ostatka aristokracije, bio otvoren prema liberalnim idejama. Predvođen njima, uvodi ustavnu monarhiju s Adolfom Suarezom na čelu vlade. Suarez je političku karijeru započeo tijekom zadnjih godina Francovog režima u stranci Nacionalni pokret. Iako iz redova tradicionalista, Suarez putem televizijskih kanala najavljuje političke reforme i slobodne izbore u lipnju 1977., što je značilo službeni početak španjolske tranzicije iz totalitarne u zemlju demokratskog uređenja (Salvadó, 1999).

Nakon pobjede Suareza i njegove stranke – Zajednice demokratskog centra (španj. *Unión de Centro Democrático*, UCD) na prvim demokratskim izborima u Španjolskoj, uslijedio je Ustav (1978.) koji je inicirao uvođenje novih društvenih promjena. Naime, u političkom pogledu dolazi do decentralizacije države te prema Ustavu Španjolska biva definirana kao:

> […] ustavna monarhija, unitarna država s parlamentarnim sustavom vlasti. […] Monarh je poglavar države i vrhovni zapovjednik oružanih snaga, njegove su odluke važeće uz supotpis predsjednika vlade. Zakonodavnu vlast ima dvodomni parlament, Generalni kortes *(Cortes Generales)* te […] Senata *(Senado).* […] Izvršnu vlast ima vlada *(El Gobiero),* na čelu koje je predsjednik vlade, koja je za svoj rad odgovorna parlamentu. Sudbena vlast utemeljena je na načelu neovisnoga sudstva.[…] Administrativno je država podijeljena na 17 autonomnih zajednica *(comunidades autónomas)* [Slika 3.] […]. Pojedine autonomne zajednice (Andaluzija, Baskija, Galicija i Katalonija) imaju veće samoupravne ovlasti. Postoje i 2 autonomna grada (Ceuta i Melilla), koji su pod izravnom nadležnosti središnje države (*Španjolska*, 2019).

Slika 3. Teritorijalna podjela Španjolske (Izvor: Salvadó, 1999: 16)

Demokracija je značila priznavanje temeljnih prava i sloboda građana te onih socijalnih i ekonomskih. Navedene slobode ticale su se i medija jer osim što su naglašena prava na informaciju i istinu te važnost slobode medija kao preduvjet adekvatnog izvještavanja (Članak 20.), ubrzo nakon stupanja ustavnih odredbi na snagu dolazi i do podijele medija na nacionalne i regionalne. Chomsky (2002: 66) tu pojavu naziva „rast[om] regionalnih kultura i pritisaka prijelaza u 'Europu regija'“, odnosno konstruiranje alternativnih pristupa. Naime, španjolski jezik je i dalje Ustavom definiran kao službeni jezik nacije, međutim govor i pisanje na ostalim jezicima, poput katalonskog ili baskijskog, nije više bio zabranjen niti kažnjiv. Regionalni radio pojavljuje se 1976., dok se regionalni televizijski sustav razvija 1983. godine (Hallin, Mancini, 2004).

No, do formiranja novih političkih stranaka u Španjolskoj, Parlament papira (španj. *Parlamento de Papel*) obnašao je značajnu ulogu posredništva između medija i države. Naime, Parlament papira novi je pluralistički tisak koji je nastajao u komercijalnom kontekstu, no odlikovale su ga snažne političke veze (Hallin, Mancini, 2004). Članovi Parlamenta papira su svojim djelovanjem promovirali raznolikost mišljenja i otvorenu raspravu koja je moguća jedino u slobodnom društvu (González, 2016). Time je postotak Španjolaca koji podržavaju

slobodu izvještavanja postepeno narastao s 40 na 74 posto između 1966. i 1974. godine (Gunther et al., 1993).

U početnim godinama tranzicije još uvijek je prevladavala odsutnost potpuno formiranih demokratskih institucija, stoga su mediji „služili kao kanali informiranja o strategijama za političku promjenu implementiranima od strane reformističke vlade Suáreza, jednako kao i platforme za artikulaciju političkih zahtjeva novonastalih političkih i sindikalnih organizacija" (Hallin, Mancini, 2004: 103). Ako mediji nisu radili prema vladinim interesima, vlada bi putem pravosuđa pritiskala novinare i vlasnike medija. Ta politička taktika bila je uobičajena u kasnim 1970-im i ranim 1980-ima (Hallin, Mancini, 2004). Ključni događaj u promjeni uloge medija odvio se 1976. godine kada je komercijalni medijski konglomerat PRISA lansirao časopis *El País* čija uloga medija postaje analiza političara i njihovih aktivnosti (Hallin; Mancini, 2004). *El País* su prve novine koje su se okrenule tržišno orijentiranom tisku, a slijede ih *Diario 16* i *El Periodico de Catalunya* (Halini, Mancini, 2004). Iako je komercijalni tisak bio razvijen do određenog stupnja, u Španjolskoj nikad nije postojala „žuta štampa". Umjesto popularnog tiska španjolsko stanovništvo uživalo je u sportskim novinama, koje su i dandanas najčitanije među muškom publikom, a ženska publika prateći *prensa del corazón,* a riječ je o publikacijama s fokusom na poznatim ličnostima i pričama od ljudskog značaja (Hallin, Mancini, 2004).

Sa ciljem poboljšanja interesa novinara i vlasnika medija, osniva se Udruženje urednika španjolskih novina (španj. *Asociación de Editores de Diarios Españoles,* AEDE, 1978.), a agencija EFE je objavila Priručnik za stil (španj. *Manual de Estilo,* 1976.), pod vodstvom akademika Fernanda Lázara Carretera, čija je namjera bila educirati novinare radi uravnoteženog pisanja informativnih vijesti (*Agencia EFE,* 2020).

Iako se počeo razvijati pluralistički i komercijalni tisak i dalje postoje novine u domeni vlade. Ponovno se počinju štampati službene vladine novine 1986. godine, no pod novim nazivom – Službene državne novine BOE. Uloga BOE je prenositi službene vijesti o zakonodavnim i javnim aktima te ostalim političkim djelovanjima, a ozakonjena je Kraljevskom uredbom 8. veljače 2008. List se i danas objavljuje, međutim od 2009. godine samo u digitalnom obliku (*Boletín Official del Estado,* 2019).

Kako je pristrani i stranački pristup novinarstvu bio prisutan u tisku od njegovih početaka, 90ih godina provodi se istraživanje čitalačke publike. Istraživanje je ispitalo njihovo mišljenje:

> 62 posto čitatelja (n=95) je *El País* percipiralo kao objektivan i da ne favorizira ni jednu stranku, ali velika većina onih koji su uočili pristranost (30 od 36 [posto]) vjerovala je da je favorizirana

> vladajuća PSOE. *ABC* ima mnogo jasniji stranački profil, sa 60 posto čitatelja (n=38) koji smatraju da taj konzervativni list ima stranačku pristranost, a polovina njegovih čitatelja percipira da je Partido Popular favorizirajuća stranka. .... *El Mundo* se na prvi pogled čini da nema stranačke pristranosti: samo 16 posto redovnih čitatelja (n= 2) reklo je da favorizira bilo koju stranku. Umjesto toga, njegova pristranost očituje se u ne podršci određenoj stranci, već u njenom agresivno neprijateljskom stavu prema Felipeu Gonzálezu i njegovoj vladi PSOE (Gunther et al., 1999: 19).

Evidentno je favoriziranje političkih stranka pojedinih dnevnih listova, a to je utjecalo na samu percepciju čitatelja o tim strankama. Naime, dobiveni rezultati poklapaju se s afinitetima čitatelja prilikom glasanja na političkim izborima koji su uslijedili 1993. godine (Tablica 6.).

Kako su čitatelji triju glavnih novina glasovali u 1993. (%)

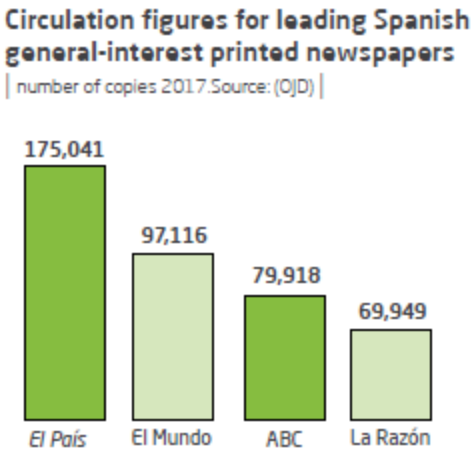
Najčitanije novine	*El País*	*ABC*	*El Mundo*
Glasali za PSOE	36	13	10
Glasali za PP	14	74	38
Glasali za IU	24	3	21
Glasali za drugo	7	5	2
Nisu glasali	19	5	29

Tablica 6. Prikaz političkih preferenci čitateljanovina (Izvor: Gunther et al., 1993: 36)

Tek 2000-ih godina mediji počinju uživati političku, socijalnu i kulturnu slobodu, no unatoč početnom tiskovnom razvoju dolazi do narušavanja distribucije tiska. Naime, Španjolsku nije izbjegla gospodarska kriza te je AEDE (*Asociación Española de Endodoncia*, 2020) izvijestila kako je u 2008. godini cirkulacija tiska opala na 2,1 milijun primjeraka dnevno, tada jedno od najnižih u Europi, naspram 2006. godine kad je prosječna distribucija iznosila 4 milijuna primjeraka. Padom distribucije tiska dolazi do zatvaranja mnogih medija i time brojnih otkaza. Naime, prema APM-ovom izvještaju, u razdoblju od 2008. do 2014. godine, zatvoreno je 363 medijskih kanala te je istovremeno niknulo 450 novih, od čega ih je 93 posto bilo digitalnog oblika (Griffen, Martínez, 2015). Također, smanjio se i broj zaposlenih u tiskovnoj industriji za 45 posto. U 2015. u tiskovnoj industriji bilo je 5.942 zaposlenih, dok je ta brojka prije gospodarske krize bila skoro duplo veća – 10.454 zaposlenih u novinama (Salaverría, Gómez, 2017).

U 2016. godini postojale su samo jedne besplatne novine, *20 Minutos*, objavljivane u Madridu, Barceloni, Valenciji i nekim gradovima Andaluzije. Međutim, 2015. godine norveška

grupa *Schibsted* (osnivačica novina) ih prodaje domaćoj grupi *Heraldo*. Nakon prelaska *20 Minutos* u španjolsku privatnu grupu, u Španjolskoj ne prolazimo novine besplatnog sadržaja (Salaverría, Gómez, 2017).

Slika 4. Cirkulacija vodećih španjolskih informativnih novina (Izvor: PRISA, 2018: 41)

Najčitanije nacionalne dnevne novine danas su *El Pais*, *El Mundo* i *ABC* (Slika 4.), a regionalne *La Vanguardia* i *El Periodico* (obje katalonske). Nadalje, jedine novine koje ne pogađa ekonomska kriza te im se čitanost ne smanjuje, jesu sportske novine. Među najčitanijim sportskim novinama su: *Marca*, *As*, *Mundo Deportivo* i *Sport*. Osim sportskog tiska, distribuiraju se i specijalizirane novine (ekonomske i medicinske) te magazini (Salaverría, Gómez, 2017).

U početnim godinama tranzicije privatne radio postaje više nisu imale obavezu prenositi državne vijesti, a od 1977. godine „privatnim radijskim mrežama bilo je dozvoljeno razvijati vlastite informativne usluge, u potpunosti slobodno od državne kontrole“ (Gunther et al., 1999: 16). Rezultat toga je pojava raznolikog sadržaja i povećana slušanost svih vrsta radijskog programa za 35 posto u 1973. te 50 posto u 1979. godini (Gunther et al., 1999). Radio u Španjolskoj danas ima značajnu ulogu kao izvor informiranja. Španjolski radio karakteriziraju *tertulias* – programi s visoko polemičkim političkim raspravama za koje se smatra da imaju značajan politički utjecaj (Hallin, Mancini, 2004). Radijske postaje osim što bivaju podijeljene na javno i privatno vlasništvo, pojavljuju se i mnogobrojni radijski kanali na regionalnoj razini. U javnom vlasništvu ostaje radijska mreža *RNE*, treća najslušanija postaja u zemlji, a ostalu slušanost dobivaju privatne radijske mreže. Najslušanija privatna radijska postaja je *Cadena*

SER s oko 4,3 milijuna slušatelja dnevno, a nakon slijede *Cadena COPE* (2,5 milijuna slušatelja) i *Onda Cero* (1,7 milijuna) (Salaverría, Gómez, 2017). Udruga za istraživanje medijske komunikacije (španj. *Asociación para la Investigación de Medios de Comunicación,* AIMC) 2016. godine provela je Opću medijsku studiju (španj. *Estudio General de Medios*, EGM) prema kojoj je španjolski radio dosegao domet od 25,9 milijuna slušatelja dnevno, od čega ih 11,4 milijuna sluša opći radio, a 14,5 milijuna specijalizirani sadržaj. Broj slušatelja radija općeg sadržaja porastao je u 2017. godini, a broj onih koji slušaju specijalizirane postaje se smanjio (Tablica 7.)

Radijska slušanost u Španjolskoj |EGM 3ª Ola 2017| |milijuni slušatelja|	**2017**	
	Slušatelji	
CADENA SER	4,336	
40 PRINCIPALES	2,806	
CADENA DIAL	2,179	
MÁXIMA	370	
M80	362	
RADIOLÉ	499	
	9,891*	
	Slušatelji	**Udio**
SER	4,336	36,7 %
COPE	2,824	23,9 %
ONDA CERO	1,950	16,5 %
RNE	1,391	11,8 %
UKUPNO SLUŠATELJA OPĆI	**11,811**	
	Slušatelji	**Udio**
PRISA RADIO	5,923*	42.6 %
LOS40	2,806	20.2 %
DIAL	2,179	15.7 %
MAXIMA	370	2.7 %
M80	362	2.6 %
RADIOLÉ	499	3.6 %
CADENA 100	2,254	16.2 %
EUROPA FM	1,715	12.3 %
ROCK FM	1,129	8.1 %
KISS FM	1,048	7.5 %
UKUPNO SLUŠATELJA SPECIJALIZIRANI	**13,895**	

*Broj internetskih slušatelja bez ponavljanja

Tablica 7. Radijska slušanost u Španjolskoj 2017. (Izvor: PRISA, 2018: 40)

Kako je radio smatran iznimno politiziranim medijem, Gunther i suradnici (1999), prilikom ispitivanja slušaoca najdominantnijih radijskih postaja o njihovoj percepciji političkog sadržaja, zaključuju da *Antena 3, COPE* i *Onda Cero* favoriziraju stranku PP, dok *SER* i *RNE* podržavaju PSOE.

Televizijski sustav također je dualni, dijelimo ga na javni i privatni sektor. Nacionalna televizija – *TVE* distribuira multimedijalni sadržaj na nacionalnoj razini te na lokalnoj u 12 od 17 regionalnih jedinica. U Španjolskoj, upravno tijelo nacionalne radijsko-televizijske mreže, *Grupo Radio Televisión España* (RTVE) imenuju stranke u parlamentu te mora biti dvotrećinski izglasano (Hallin, Mancini, 2004). Na regionalnoj razini djeluje FORTA (2020) koju čini 12 regionalnih organizacija čime se pojavljuje televizijski program i na regionalnim jezicima (baskijskom, katalonskom, valencijskom itd.). Prema istraživanjima publike, televizija ostaje najdominantniji medij u Španjolskoj te glavni izvor informacija. O dominantnim multimedijskim produkcijama govore više Ramón Salaverría i Beatriz Gómez Baceiredo:

> …dvije velike privatne audiovizualne korporacije, Mediaset Espana i Atresmedia, prednjače u publici i oglašavanju pretežno zahvaljujući njihovim općim kanalima, kao i ostalim njihovim segmentiranim kanalima; nacionalna javna televizija (Radio Television Espanola, RTVE); digitalnim televizijskim platformama (Movistar+, Vodafone TV, Orange TV…), koje kombiniraju pretplatničku uslugu, sadrže opće kanale, specijalizirane kanale i sistem 'potpisivanja' na audiovizualni sadržaj (Netflix, HBO Espana…); privatni kanali koji produciraju na nacionalnoj razini no s manjom publikom (13TV, Intereconomia…); regionalna javna televizija; lokalni televizijski kanali (Salaverría, Gómez, 2017).

Gunther i suradnici (1999) 1993. godine ispitali su koja stranka je favorizirana putem televizijskog informativnog programa te je 22 posto gledaoca smatralo da državna televizija *TVE* favorizira PSOE (u to vrijeme ona je nosila mandat), a da *Antena 3* podupire opozicijsku PP.

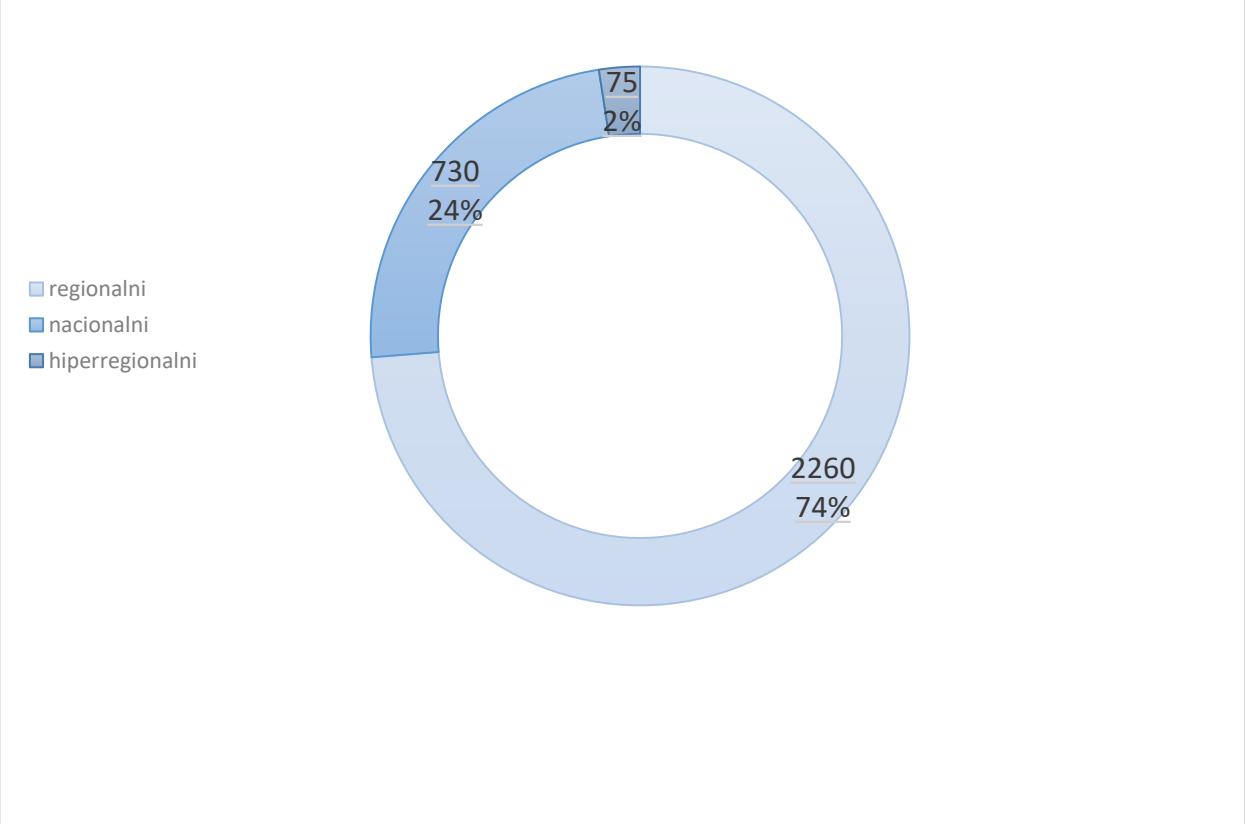
Prelazak na nove medijske oblike u Španjolskoj započinje 1994. plasiranjem vladinog službenog lista *Boletin Oficial del Estado* (2020) *online* pod inicijativom kraljevske obitelji. Nedugo nakon, digitalni oblik poprima privatni tjednik *El Temps* (2019). Sljedeće godine plasirane su katalonske dnevne novine, *El Periodico* (2019) i *La Vanguardia* (2019), a kasnije iste godine i madridski *ABC* (2019). Tijekom 1996. godine, pridružuju se *El Mundo* (2019) i *El País* (2019), a u periodu od 1997. do 2000. godine skoro su sve novine digitalizirane. Danas najposjećenije su stranice *El Pais, El Mundo, 20 Minutos* i *Antena 3* (Salaverría, Gómez, 2017).

Prema podacima EGM (2016) istraživanja „internet je drugi najviše konzumirani medij u Španjolskoj (69,9 posto populacije koristi ga na dnevnoj bazi), premašuje ga samo televizija (88,3 posto). Samo deset godina ranije, u 2006., dnevna internetska publika je bila samo 26,2 posto“, preciznije, korisnici do 45 godine uglavnom koriste Internet kao dominantni medij, dok stariji od 45 televiziju (Salaverría, Gómez, 2017). Prema kvantitativnoj analizi digitalnih španjolskih medija iz 2005. (Tablica 8.), najviše digitalnih medija proizašlo je iz digitalizacije tiskovnih novina (54,6%) te od radija (27,6%), od čega je 761 njih informativnog sadržaja, a 513 ih je specijaliziranog sadržaja (Salaverría et al., 2018).

Matični medij	Broj medija	%
Novine i magazini	**395**	**54.6%**
Radio	352	27.6%
Televizija	111	8.7%
Izvorno digitalni medij i ostalo	116	9.1%
Ukupno	**1,274**	**100.0%**

Tablica 8. Udio digitalnih medija na španjolskom tržištu 2005. (Izvor: Salaverría et al., 2018: 1036)

Brojka digitalnih medija se u 2018. godini udvostručuje te u Španjolskoj pronalazimo 3.431 aktivni digitalni medij od kojih skoro 60% (1.809) uz internetski mediji koristi još dvije, tri ili četiri platforme (Salaverría et al., 2018). Prema geografskom položaju (Graf 1.), najviše je aktivnih digitalnih medija na regionalnoj razini (73,7%); od čega ih je najviše u Madridu (574), pa u Barceloni (553) te u Andaluziji (328) (Salaverría et al., 2018).

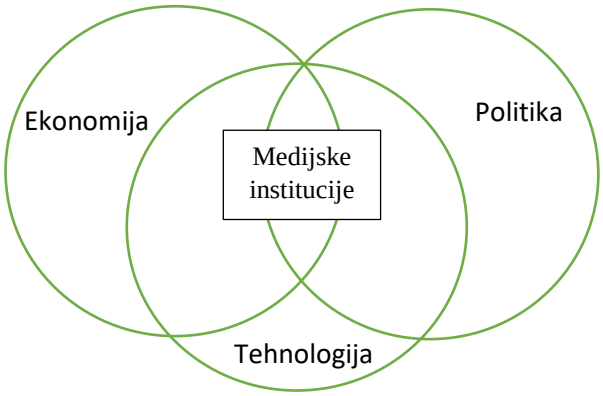

Graf 1. Zastupljenost digitalnih medija u Španjolskoj prema teritorijalnoj razini (Izvor: Salaverría et al, 2018: 1045)

4. INSTITUCIONALNA ANALIZA MEDIJSKE STRUKTURE ŠPANJOLSKOG MEDIJSKOG SUSTAVA

Medijske institucije konstantno se isprepleću s drugim društvenim silama koje posljedično utječu na njih, stoga je upoznavanje s političkom i društvenom pozadinom Španjolske ključno za razumijevanje medijske strukture te zemlje (Slika 5.). Politička, društveno-kulturalna i ekonomska analiza nužne su da bismo razumjeli glavna načela medijske strukture i dinamiku medija zato što „[j]avni karakter medija uglavnom proizlazi iz političke funkcije medija u demokraciji, ali i iz činjenice da se informacije, kultura i ideje smatraju kolektivnim vlasništvom sviju“ (McQuail, 2010: 190). Prema normativnoj teoriji neke od jedinica analize medijske strukture su analiza vlasništva i medijske regulacije. To je važno jer:

> *Strukturne* značajke (na primjer, veličina, oblici vlasništva i medijsko-industrijske funkcije) mogu se smatrati direktnim posljedicama na *ponašanje* pojedinih medijskih organizacija. Ponašanje se odnosi na sve sustavne aktivnosti koje zauzvrat utječu na *izvođenje*, u smislu vrste i relativne količine medijskog sadržaja proizvedenog i ponuđenom publici (McQuail, 2010: 267).

Slika 5. Društvene sfere koje utječu na medije (Izvor: McQuail, 2010: 213)

U nastavku poglavlja analizirat će se medijsko vlasništvo i medijska regulacija u suvremenom dobu Španjolske. Nakon toga, slijedi interpretacija analize i svrstavanje španjolskog medijskog sustava u odgovarajući političko-medijski model.

4.1.Analiza medijskog vlasništva

Prema McQuailu (2010), mediji mogu biti u javnom i privatnom vlasništvu ili oboje istovremeno. Medijski sustav Španjolske je mješovitog modela, odnosno podijeljen je na državno i privatno vlasništvo na nacionalnoj i regionalnoj razini. Medijsko vlasništvo tiska ne regulira niti jedan zakon, a u slučaju elektroničkih medija jedino „prema zakonu ni jedan komercijalni entitet ne može posjedovati više od 27% nacionalnog TV tržišta“ (Noam, 2016: 313). Drugim riječima, prekriženo vlasništvo, koje je u većini zemalja zabranjeno, u Španjolskoj nije zakonom ograničeno. Mediji u privatnom vlasništvu uglavnom su raspoređeni između četiri najveće multimedijalne korporacije (*Atresmedia, Mediaset España, PRISA* i *Vocento*). U nastavku, prezentirane su dominantne medijske grupe te, uz njih, i medijska grupa *Godó* koja je također relevantna, s obzirom na to da je jedna od najdugovječnijih medijskih grupa u Španjolskoj, za kompletan prikaz španjolskog medijskog vlasništva.

4.1.1. RTVE i FORTA

U državnom vlasništvu nalazi se nacionalna javna radio-televizijska mreža (RTVE). Naime, nacionalni radio (RNE) ima „8,7 % tržišnog udjela publike informativnih medija [*news talk show audience*], no ne natječe se na tržištu oglašavanja“ te 24 sata dnevno emitira informativni, glazbeni i kulturni sadržaj (Noam, 2016: 317). Bolje statistike nije ni javna televizija na kojoj dva nacionalna kanala uživaju oko jedne trećine udjela publike (Noam, 2016). RTVE (2020) se sastoji od pet radijskih postaja, šest televizijska kanala te njihova službena internetska stranica ujedno prenosi vijesti (Tablica 9.)

RTVE		
TISAK	**Naziv**	**Vrsta**
RADIO	*Radio Nacional*	nacionalni informativno-politički radio
	Radio Clásica	nacionalni specijalizirani radio
	Radio 3	nacionalni specijalizirani radio
	Radio 4	regionalni specijalizirani)
	Radio 5	nacionalni informativno-politički radio
TV	*La 1*	nacionalni informativno-politički kanal
	La 2	nacionalni specijalizirani kanal
	Canal 24 horas	nacionalni informativno-politički kanal
	Teledeporte	nacionalni specijalizirani kanal
	Clan	nacionalni specijalizirani kanal
	Archivo	nacionalni specijalizirani kanal

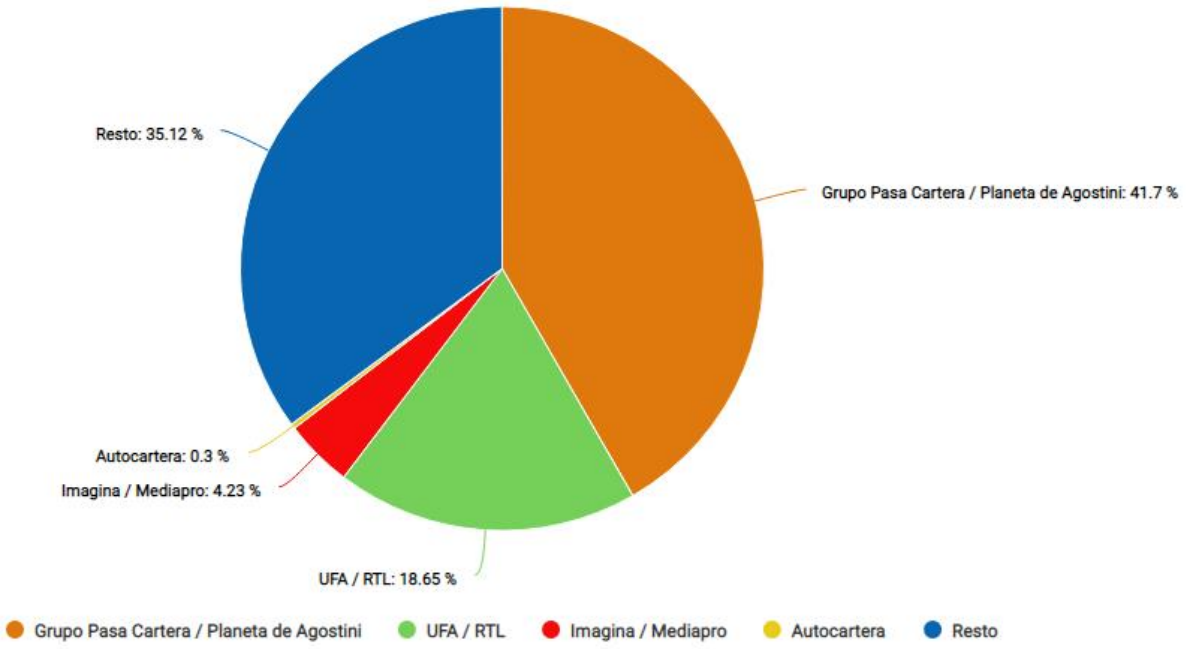
Tablica 9. Mediji u javnom vlasništvu (Izvor: vlastiti prikaz, prema RTVE, 2020)

Na regionalnoj razini djeluje FORTA koja ujedinjuje nekoliko nezavisnih javnih televizija. FORTA-u čini 12 regionalnih organizacija: baskijska *Euskal Irrati Telebista* (EITB) sa šest televizijskih kanala i pet radijskih postaja, katalonska *Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals* (CCMA) s pet televizijskih kanala i četiri radijske postaje; galicijska *Corporación de Radio Televisión de Galicia* (CRTVG) s četiri televizijska kanala i tri radijske postaje; valencijske *Ràdio Televisió Valenciana* (RTVV) i *Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació* (CVMC) s tri televizijska kanala i dvije radijske postaje; andaluzijska *Radio y Televisión de Andalucía* (RTVA) s četiri televizijska kanala i četiri radijske postaje; madridska *Radio Televisión Madrid* (RTVM) s dvije televizijske postaje i jednom radijskom postajom; kanarska *Radio Televisión Canaria* (RTVC) s jednim televizijskim kanalom i radijskom postajom; kastiljska *Radiotelevisión de Castilla–La Mancha* (RTVCM) s jednim televizijskim kanalom i radijskom postajom; balerijska *Ens Públic de Radiotelevisió de les Illes Balears* (EPRTVIB) s jednim televizijskim kanalom i radijskom postajom; aragonska *Corporación Aragonesa de Radio y* Televisión (CARTV) s dva televizijska kanala i dvije radijske postaje; asturijska *Radiotelevisión del Principado de Asturias* (RTPA) s tri televizijska

kanala i jednom radijskom postajem; te murcijska *Radiotelevisión de la Región de Murcia* (RTRM) s jednim televizijskim kanalom i dvjema radijskim postajama (FORTA, 2020).

4.1.2. Atresmedia

Atresmedia, prijašnjeg imena *Grupo Antena 3,* multimedijalna je platforma koja sadrži radijske stanice i televizijske kanale. *Atresmedia* ne ulaže u tiskovnu medijsku distribuciju, međutim svi njezini televizijski kanali ujedno imaju i digitalnu internetsku stranicu koja sadrži komponentne digitalnih novina. Vlasništvo *Atresmedie* podijeljeno je između nekoliko dioničkih društva, a većinsko vlasništvo imaju grupa *Pasa Cartera* te *RTL* grupa (Graf 2.). Naime, većinski vlasnik do 2016. godine bila je grupa *Planeta - de Agostini*, međutim svoje dionice prenijela je grupi *Pasa Cartera* koja, prema financijskom izvještaju *Atresmedie* iz 2018. godine, sveukupno uživa 41,7 posto udjela u dionicama.

Graf 2. Vlasnički udjeli dioničara Atresmediae (Izvor: Atresmedia Corporacion, 2019)

Popis radijskih i televizijskih kanala koje su u nadležnosti *Atresmedie* prikazan je u Tablici 10. Prema godišnjem izvješću iz 2018. godine, televizijski kanali *Atresmedie* uživaju 26,8

posto udjela publike. Najgledanija je *Antena 3* s 12,3 posto udjela publike, a *Mega*, kanal namijenjen muškoj publici, vodeći je u svojoj domeni (*Atresmedia corporacion*, 2019). Zatim, 3,7 milijuna slušatelja dnevno odabire *Atresmedijine* radijske stanice. Najpopularnija je *Onda Cero* koja ima preko 200 lokalnih ili pridruženih lokalnih postaja (Noam, 2016). Od navedenih 3,7 milijuna slušatelja, 1,8 milijuna njih sluša svakodnevno *Europu FM* i *Melodíu FM* (*Atresmedia corporacion*, 2019).

ATRESMEDIA		
TISAK	**Naziv**	**Vrsta**
RADIO	*Onda Cero*	nacionalni informativno-politički radio
	Europa FM	nacionalni specijalizirani radio
	Melodia FM	nacionalni specijalizirani radio
TV	*Antena 3*	nacionalni informativno-politički kanal
	La Sexta	nacionalni informativno-politički kanal
	Neox	nacionalni specijalizirani kanal
	Nova	nacionalni specijalizirani kanal
	Mega	nacionalni specijalizirani kanal
	Atreseries	nacionalni specijalizirani kanal

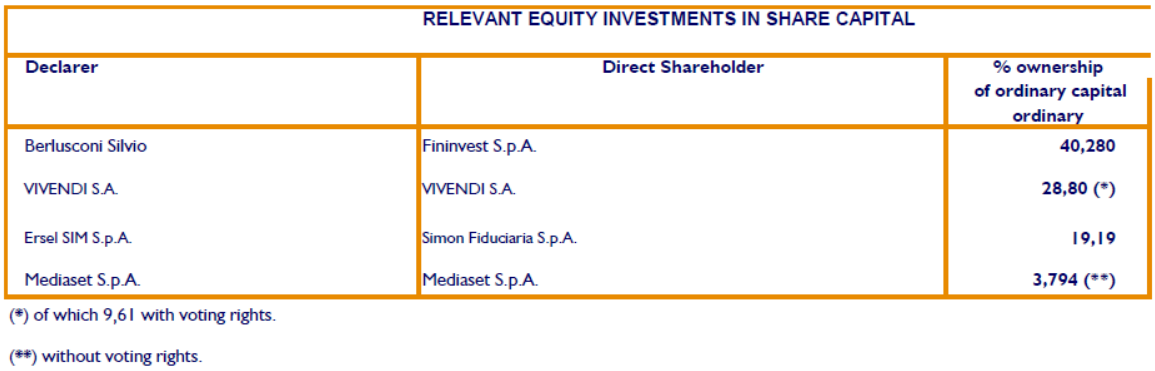
Tablica 10. Medija u vlasništvu *Atresmediae* (Izvor: vlastiti prikaz, prema Atresmedia, 2019)

Atresmedijini podaci o financijama i vlasništvu transparentno su prikazani na službenoj internetskoj stranici grupe.

4.1.3. Mediaset España

Mediaset España podružnica je talijanske privatne medijske kuće *Mediaset* koju je osnovao bivši talijanski premijer Silvio Berlusconi. Prema njihovom godišnjem izvješću iz 2018. godine, većinsko vlasništvo (40 posto) i dalje ima Berlusconi, a nakon njega sa 28,8 posto francuska grupa *Vivendi* (Slika 6.).

Mediaset poput *Atresmedie* ne distribuira tiskovne publikacije već se bazira izričito na električnim medijima, ponajviše na televizijskim kanalima (Tablica 11.). *Mediasetove web* stranice televizijskih kanala također nalikuju na digitalne novine jer prenose aktualne vijesti iz zemlje.

RELEVANT EQUITY INVESTMENTS IN SHARE CAPITAL

Declarer	Direct Shareholder	% ownership of ordinary capital ordinary
Berlusconi Silvio	Fininvest S.p.A.	40,280
VIVENDI S.A.	VIVENDI S.A.	28,80 (*)
Ersel SIM S.p.A.	Simon Fiduciaria S.p.A.	19,19
Mediaset S.p.A.	Mediaset S.p.A.	3,794 (**)

(*) of which 9,61 with voting rights.

(**) without voting rights.

Slika 6. Vlasnički udjeli dioničara *Mediaseta* (Izvor: Mediaset, 2019)

Televizijski kanali *Telecinco, Cuatro, La Siete, FDF, Boing* i *Divinity* u 2010. godini su „dosegli 25,5% tržišta publike i osvojili 44% od izdataka za oglašavanje potrošenih na televizijsko emitiranje (Noam, 2016: 319).

MEDIASET ESPAÑA		
TISAK	**Naziv**	**Vrsta**
RADIO	*Radioset*	nacionalni informativno-politički radio
TV	*Telecinco*	nacionalni informativno-politički kanal
	Cuatro	nacionalni specijalizirani kanal
	Factoría de Ficciòn	telekino
	Divinity	nacionalni specijalizirani kanal
	Energy	nacionalni specijalizirani kanal
	Be Mad	besplatni HD kanal
	Boing	specijalizirani kanal

Tablica 11. Mediji u vlasništvu *Mediaseta* (Izvor: vlastiti prikaz, prema Mediaset, 2019)

Nadalje, na službenoj internetskoj stranici *Mediaseta* nisu prikazani financijski izvještaji. Izvještaji su dostupni na službenoj stranici matične grupe, odnosno talijanskog *Mediaseta.*

4.1.4. PRISA

Najveći medijski monopol ima privatna medijska kuća PRISA. Osnovao ju je Jesús de Polanco 1972., prvotno se bavila štampanjem knjiga, a vlasništvo je ostalo u obitelji sve do gospodarske krize 2008. godine. Naime, prema Monitoru medijskog vlasništva, nakon što je PRISA upala u ogromne dugove, dionice su joj rasprodane između: fondova (*Amber Capital, Oviedo Holdings, GHO Networks*), banki (*Santander i HSBC*) te medijske grupe *Telefónica*. Najveći postotak vlasništva, 24 posto, ima Joseph Oughourlian iz *Amber Capitala* (Media Ownership Monitor, 2019).

U Tablici 12. sistematizirano je medijsko vlasništvo PRISA-e te se na popisu nalaze mediji koji uživaju veliku popularnost među španjolskom publikom. Tako se u njenom vlasništvu nalaze jedne od najčitanijih i najutjecajnijih dnevnih novina, *El País*, ranije nam poznate po lijevoj političkoj orijentaciji, a njihovu usku povezanost sa PSOE primjećuju i Eli M. Noam sa suradnicima (2016). Nadalje, PRISA uživa u najvećem udjelu na cjelokupnom radijskom tržištu, najslušanije su joj stanice *Cadena Ser* i *Cadena 40* obje vodeće u razgovornim emisijama i muzičkim radijskim žanrovima (Noam, 2016).

PRISA		
TISAK	**Naziv**	**Vrsta**
	El País	nacionalne informativno-političke novine
	AS	nacionalne specijalizirane novine
	El Huffpost	nacionalne informativno-političke novine
	Cinco Días	nacionalne specijalizirane novine
RADIO	*Cadena Ser*	nacionalni informativno-politički radio
	Los 40 classic	nacionalni specijalizirani radio
	Los 40 Principales	nacionalni specijalizirani radio
	Cadena Dial	nacionalni specijalizirani radio
	Radiolé	nacionalni specijalizirani radio

TV	*Digital+*	digitalna satelitska mreža

Tablica 12. Mediji u vlasništvu *PRISA-e* (Izvor: vlastiti prikaz, prema PRISA, 2019)

Osim dominantnog tiska i radijskih stanica, PRISA posjeduje kabelsku mrežu *Digital+* (prije *Sogecable*) koja je vodeća na tržištu jer „distribuira 150 kanala i ima više nego 1,8 milijuna pretplatnika“ te je „2010. godine predstavljala 49% plaćenog televizijskog tržišta u Španjolskoj (Noam, 2016: 319).

Službena internetska stranica PRISA-e je pristupačna, s preglednim financijskim i godišnjim izvještajima te statističkim podacima o dosegu publike.

4.1.5. Vocento

Vocento grupa nastala je 2002. godine udruživanjem dviju medijskih grupa – *Grupo Correo* i *Prensa Española* čije je vlasništvo podijeljeno između nekoliko španjolskih obitelji. *Vocento* grupa poznata je po veoma razvijenoj tiskovnoj industriji (Tablica 13.). Najpoznatije su im novine *ABC*, poznate po podržavanju tradicionalnih centara moći kroz povijest. Radio *COPE* je u vlasništvu Katoličke Crkve, no blisko surađuje s novinama *ABC* i grupom *Vocento* (Noam, 2016). *COPE* je drugi najslušaniji nacionalni radio u Španjolskoj.

Nadalje, podaci grupe Vocento nisu lako dostupni javnosti. Na njihovoj službenoj internetskoj stranici nije moguće pronaći financijske izvještaje niti vlasnike dionica.

VOCENTO		
	Naziv	**Vrsta**
TISAK	*ABC*	nacionalne informativno-političke novine
	El Correo	nacionalne informativno-političke novine
	El Diario Vasco	nacionalne informativno-političke novine
	El Diario Montañés	regionalne informativno-političke novine
	La Verdad	nacionalne informativno-političke novine
	Ideal	nacionalne informativno-političke novine
	Hoy	nacionalne informativno-političke novine
	Sur	nacionalne informativno-političke novine
	La Rioja	nacionalne informativno-političke novine
	El Norte de Castilla	nacionalne informativno-političke novine
	El Comercio	nacionalne informativno-političke novine
	Las Provincias	regionalne informativno-političke novine
	La Voz de Cádiz	nacionalne informativno-političke novine
RADIO	*COPE*	nacionalni informativno-politički radio
TV	*NET TV*	besplatni digitalni kanal

Tablica 13. Mediji u vlasništvu *Vocenta* (Izvor: vlastiti prikaz, prema Vocento, 2019)

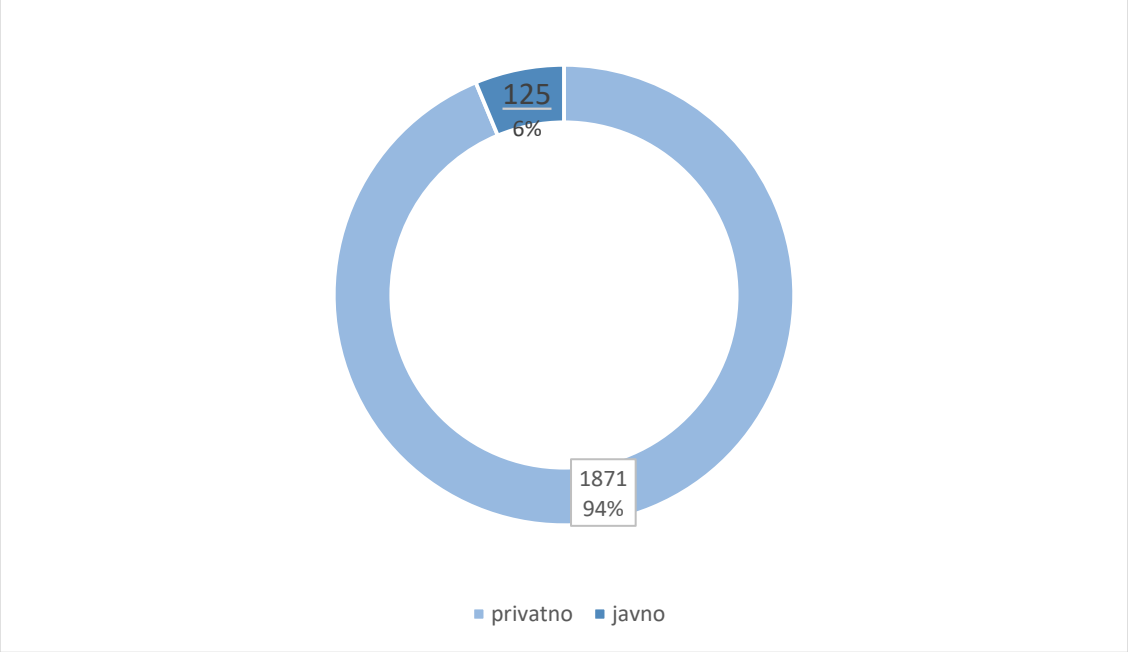
4.1.6. Godó

Grupu *Godó* osnovali su 1881. godine Carlos i Bartolomé Godó Pie te se već pet generacija nalazi u obiteljskom vlasništvu (*Grupo Godó*, 2019). Obitelj Godó izdala je druge novine u španjolskoj povijesti, *La Vanguardia*, koje su dandanas najčitanije katalonske novine na nacionalnoj razini. Osim *La Vangurdie*, u njihovom vlasništvu su i najčitanije sportske novosti *Mundo Deportivo* (*Grupo Godó*, 2019). U Tablici 14. nalazi se prikaz medija u vlasništvu grupe *Godó*.

GODÓ		
TISAK	**Naziv**	**Vrsta**
	La Vanguardia	nacionalne informativno-političke novine
	El Mundo	digitalne informativno-političke novine
	Mundo Deportivo	nacionalne specijalizirane novine
RADIO	*RAC 1*	nacionalni informativno-politički radio radio
	RAC 105	nacionalni specijalizirani radio
TV	*8TV*	nacionalni informativno-politički i kanal

Tablica 14. Mediji u vlasništvu *Góde* (Izvor: vlastiti prikaz, prema *Grupo Godó*, 2019)

Nadalje, *Godó* na svojoj službenoj stranici ne pruža informacije o financiranju svojih medija niti udjelu dionica.

Graf 3. Omjer javnih i privatnih digitalnih medija (Izvor: Salaverría et al, 2018: 1045)

Dok se tisak i električni mediji dijele na privatne i javne, digitalni mediji većinski su u privatnom vlasništvu. Graf 3. prikazuje podjelu aktivnih digitalnih medija prema vlasništvu te se njih 94 posto nalazi u privatnom vlasništvu. Digitalni mediji u Španjolskoj najviše se financiraju putem oglašavanja (81,5%) (Salaverría et al., 2018).

4.2.Analiza medijske regulacije

Kao što smo već naveli u prijašnjem poglavlju, Ustav iz 1978. najviša je i temeljna norma španjolskog zakonodavnog sustava te prepoznaje pravo na informiranje i važnost njegove slobode. Prava i vrijednosti izražavanja izneseni su u Članku 20.:

1. Prepoznata i zaštićena su prava:
   a) Slobodno izražavanje i oblikovanje misli, ideja i mišljenja riječju, pisanjem ili drugim načinima,
   b) Stvaranje i literarnost, umjetnost, znanstvenost,
   c) Akademske slobode,
   d) Slobodnog komuniciranja i primanja informacija iz medija […],
2. Ostvarivanje ovih prava nije moguće ograničiti niti jednom cenzurom,
3. Zakon će regulirati organizaciju i parlamentarnu kontrolu medija zavisnih o državi […] poštujući pluralizam društva i različitih jezika Španjolske,
4. […] pravo na čast, privatnost, samopouzdanje i zaštitu mladih i djece,
5. Može se dogoditi samo zapljena publikacija, snimaka i drugih medija po nalogu suda (*Constitucíon Española*, 1978).

Osim ovih temeljnih prava koje osigurava Ustav, postoji još par zakona kojma se regulira medijsko djelovanje. Među njima su: (1) Zakon o regulaciji klauzule o savjesti stručnjaka za informiranje, (2) Zakon o intelektualnom vlasništvu, (3) Zakon o institucionalnom oglašavanju i komunikaciji, (4) Zakon o zaštiti građanske sigurnosti i (5) Zakon o audiovizualnim komunikacijama (*Bóletin Oficial del Estado*, 2020).

Uz Ustav, Zakon o regulaciji klauzule o savjesti (*Ley Orgánica reguladora de la cláusula de conciencia de los profesionales de la información*, 1997) i Zakon o audiovizualnim komunikacijama promiču demokratske vrijednosti i štite temeljna prava medija kao institucije. Primjerice, Zakon o audiovizualnim komunikacijama (*Ley General de la Comunicación Audiovisual*, 2010) prepoznaje pravo na pluralizam i transparentnu audiovizualnu

komunikaciju, kulturalnu i lingvističku različitost, zaštićuje prava maloljetnika i osoba s invaliditetom te regulira audiovizualni sadržaj.

S druge strane, pojedini zakoni osporavaju slobodu medija te su izazvali zgražanje medijskih stručnjaka na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Prvi takav primjer je Zakon o institucionalnom oglašavanju i komunikaciji (*Ley de Publicidad y Comunicación Institucional,* 2005) koji je kritiziran na nacionalnoj i međunarodnoj razini od strane komunikacijskih stručnjaka jer se smatrao zastarjelim. Primjerice, osudili su ga EFE i UN, a Scott Griffen i Javier Luque Martínez preciziraju koje moderne standarde transparentnosti zakon ne zadovoljava:

1. Zakon ne prepoznaje da je pravo na informaciju fundamentalno pravo;
2. Zakon ne pokriva sve javne institucije (primjerice zakonodavstvo i privatnici su ograđeni od prilaganja informacija);
3. Pojam "informacija" je neadekvatno definiran;
4. Zakonom se uspostavlja dvostruka negativna administrativna šutnja;
5. Vijeće za transparentnost, koji je nadležan za nadzor poštivanja zakona, nije nezavisno tijelo (Griffen, Luque, 2015: 25).

Zatim, Zakon o intelektualnom vlasništvu (*Ley de Propided Intelectual,* 2014) koji regulira intelektualno autorsko vlasništvo i komercijalno korištenje umjetničkih i novinarskih radova. Zakon je izazvao kontroverze jer predlaže takozvanu *Google* stopu – „ekonomska kompenzacija koju bi trebali platiti internetski portali i povezani agregati za objavljivanje informacijskog sadržaja u vlasništvu medija (Salaverría; Gómez, 2017). Posljedično, zbog ne slaganja s navedenim zakonom, *Google* gasi svoje vijesti (*Google News*) u Španjolskoj.

I posljednji, Zakon o zaštiti građanske sigurnosti (*Ley de Seguridad Ciudadana,* 2014) koji se kolokvijalno naziva *ley mordaza* („gag zakon"). Valjalo bi istaknuti članak 25. i 36. tog Zakona. Naime, Članak 25. obavezuje *cybercafée* i slične ustanove da preuzimaju i zadržavaju podatke s osobnih iskaznica svojih klijenata, a Članak 36. utvrđuje kako je „neovlaštena uporaba fotografija, osobnih i službenih podataka časnika sigurnosnih snaga" kategorizirana kao ozbiljan prekršaj radi povrede časti, privatnosti i privatne slike službenih osoba. Dok je još postojao samo prijedlog tog zakona, španjolski Reporteri bez granica su poslali priopćenje Ministarstvu da obustave „sve pokušaje potkopavanja legitimnog prava medija ili građana da izvještavaju o događajima koji se odvijaju na javnim prostorima i koji su od javnog interesa" (Griffen, Luque, 2015: 28). Njihovo mišljenje dijeli i madridsko društvo za tisak (španj. *La Asociación de la Prensa de Madrid*, APM): [Fotografije i videi] kao oblici reportaže su važni

dio prikupljanja vijesti za medije i javnost, zbog čega bilo koji pokušaj kažnjavanja takvih reportaža šteti pravu slobode na izražavanje i informaciju“ (Griffen, Luque, 2015: 29). Nezadovoljstvo zakonom izrazili su i Savez novinarskih udruga Španjolske (španj. *Federación de Asociciones de Periodistas de España*, FAPE), Nacionalno udruženje fotoreportera za tisak i televiziju (španj. *Asociación Nacional de Informadores Gráficos de Prensa y Televisión,* ANIGP – TV) te Savez novinarskih sindikata (španj. *Federación de Empleadas y Empleados de los Servicios Públicos,* FeSP).

Osim zakonodavstva, u Španjolskoj postoje regulativna i samoregulativna tijela koja nadziru medijski sadržaj u svrhu njihovog poštivanja pravila distribucije i prava korisnika. Na nacionalnoj razini djeluje Nacionalno Vijeće za tržište i natjecanje CNMC (španj. *Comisión Nacional de los Mercados y la Competencia,* osnovano 2007. g.) koje je javna institucija, neovisna od vlade, no kontrolirana parlamentom. Ono osigurava poštivanje zakona i ravnopravno natjecanje u više područja, a jedno od njih je i audiovizualno tržište (Salaverría; Gómez, 2017). Nadalje, postoje tri nezavisna regulacijska mehanizma: (1) Udruženje za samoregulaciju komercijalne komunikacije (španj. *Asociación de Autorregulación de la Comunicación Comercial* – AACC, osnovano 1995.), (2) Kodeks samoregulacije televizijskog sadržaja i djece (španj. *Código de Autorregulación de Contenidos de TV e Infancia* – ACI, osnovano 2004.) te (3) Udruženje komunikacijskih korisnika (španj. *Asociación de Usuarios de la Comunicación,* AUC) (Salaverría, Gómez, 2017).

U Španjolskoj ne postoji novinarsko vijeće na nacionalnoj razini (samo regionalna u Kataloniji i Baskiji) što odražava neusklađenost dogovorora po pitanju etičkih standarda među španjolskim medijima. Nepostojanje regulatornih institucija i slab razvoj novinarske etike upućuje na to da mediji u Španjolskoj nisu autonomni već pod utjecajem vanjskih faktora, konkretno politike i korporacija (Hallin, Mancini, 2004). Profesionalne organizacije i novinarska udruženja relativno su slaba u Mediteranskom modelu jer su sindikati povezani s političkim strankama, a novinarska udruženja imaju ograničeni broj članova koje mogu primiti: „U Španjolskoj oko 60 posto novinara pripada profesionalnom udruženju preostalom od dana fašističkog korporatizma, međutim danas je članstvo više stvar tradicije; 4 posto [novinara] pripadaju sindikatima“ (Hallin, Mancini, 2004: 111). Niska razina profesionalnosti upućuje na prisutnost visoke instrumentalizacije u španjolskom medijskom sustavu. Tu praksu uviđamo u pristranom i stranačkom medijskom izvještavanju.

Ne postoji jedinstveni sindikat na nacionalnoj razini koji bi reprezentirao sve medije već trenutno svaki tip medija je organiziran oko zasebnog sindikata. Sindikati u tisku su Udruženje

urednika španjolskih novina (AEDE) koje pokriva glavne plaćene novine te Španjolska udruga periodičkih publikacija (španj. *Asociación Española de Publicaciones Periódicas*, AEEPP) – pokriva specijalizirane publikacije, lokalne magazine i besplatne novine (Salaverría, Gómez, 2017). Audiovizualne sindikate čine: Zajednica pridruženih komercijalnih televizija (španj. *Unión de Televisiones Comerciales Asociadas*, UTECA), Španjolska udruga komercijalnih radija (španj. *Asociación Española de Radios Comerciales*, AERC) i Savez regionalnih radija i televizijskih organizacija (španj. *Federación de Organismos de Radio y Televisión Autonómicos*, FORTA) (Salaverría, Gómez, 2017). Savez udruženih španjolskih novinara glavna je profesionalna udruga novinara u Španjolskoj. Sastoji se od 49 vanjskih udruga i 16 povezanih, ukupno prezentira više od 21.000 suradnika (FAPE, 2019). Na medijskoj sceni zalaže se za bolje radne uvijete, veće plaće i spolnu jednakost prilikom zaposlenja. Suradnici FAPE podržavaju njen deontološki kodeks objavljen 1993. godine (aktualiziran 2017.).

Uz profesionalne organizacije i novinarska udruženja, djeluje i nekoliko novinskih agencija. Možemo ih podijeliti na nacionalne i regionalne, a one su:

1. EFE – prva javna, 1939.; ima najveću produkcija i domet;
2. *Europe Press* – prva privatna, 1957.; povezana s grupom *Vocento*;
3. Regionalne:
    a) Aragonska novinska agencija (španj. *Agencia Aragonesa de Noticias*, Aragon)
    b) ACN Press (Kanarski otoci)
    c) ICAL (Castela i León)
    d) Katalonska novinska agencija (španj. *Agència Catalana de Notícies*, Katalonija)
    e) Galicijska novinska agencija (španj. *Agencia Galega de Noticias*, Galicija) (Salaverría; Gómez, 2017).

Iako je zakonodavstvo temeljeno na demokratskim vrijednostima omogućilo veće slobode naspram onih u vrijeme aristokratske i totalitarne vladavine, pronalazimo narušavanje istih zakona od strane vlade i sudstva u korist vladajućih. U nastavku su navedeni konkretni primjeri narušavanja slobode medija i ometanja njihovog djelovanja od strane vlade i/ili zakonodavstva.

Griffen i Luque navode sljedeća narušavanja prava novinara u Španjolskoj proteklih godina:

1. María Dolores de Cospedal, predsjednica vlade Castille-La Mancha, 2013. godine je pravno tužila španjolsku *Greenpeace* udrugu za narušavanje njene časti, koristeći usluge vladinog odvjetnika koje nisu za privatne svrhe;

2. Prikazivanje događaja oko katalonskog pokreta za neovisnost te protesta Katalonaca u znak podrške pobunjenicima postupno se smanjivao ili je potpuno zanemaren na RTVE;

3. 2013. godine, predsjednik vlade Rayol održao je konferenciju za novinare obrativši im se putem televizije i time im onemogućujući davanje vremena i prostora za pitanja. Ova jednosmjerna komunikacijska strategija podsjeća na one propagandističke iz vremena režima. Reagiravši na Rayolovu konferenciju "bez pitanja", FAPE je izbacila Manifesto protiv *konferencija bez pitanja za novinare*, izražavajući svoju zabrinutost zakidanjem prava novinara na slobodu informiranja i pitanja. Spomenuti Manifesto potpisalo je više od 5 000 novinara i oko 100 novina, radio stanica, televizijskih produkcija, novinskih agencija, magazina itd.;

4. 8. siječnja 2013. banka Santander obustavlja trgovanje na Američkom dioničkom tržištu, međutim vijest nije bila objavljena u španjolskim novinama. Giullem Martinez, novinar za *El Pais* Katalonija, komentirao je na Twitteru: „Od krize 2008., banke su pretvorile dug medija u dionice tvrtke. One su postale vlasnici i izvršavaju svoju ulogu u stilu 19. stoljeća.“ Negativni komentar nije odgovarao direktoru banke pa je zahtijevao od urednika da otpusti Martineza;

5. Mar Cabra opisuje uvjete rada u španjolskom novinarstvu: „ Bilo mi je rečeno da ne spominjem ništa negativno o određenim tvrtkama ili o tim i tim političarima, što se podrazumijevalo normalnim. Neke tvrtke i političke stranke su bile *taboo* zbog medijske privrženosti njima ili jer su im oni kupovali oglasni prostor“;

6. Fotografi Raúl Capin i Adolfo Luján su u svibnju 2013. godine uhićeni i optuženi za narušavanje javnog autoriteta u vezi s njihovim izvještavanjem o *esracheu* (23. veljače, 2013.) u rezidenciji predsjednika Zastupničkog doma, Jesúsa Posada te u svezi izvještavanjem o *asedio al Congreso* (25. travnja, 2013.). Ni jedan od fotografa nije bio obaviješten o istrazi koja se provodila nad njima sve do osude;

7. Edu Leòn, fotograf novina *Diagonal*, unutar godinu dana primio je četiri pravne optužbe nakon fotografiranja imigranata za projekt *Fronteras invisibles* (Nevidljive granice);

8. Juan Ramón Robles, samostalni reporter, 2013. dobio je Ortega i Gasset nagradu za digitalno novinarstvo jer je snimio kada su prilikom izvještavanja o policijskoj operaciji na madridskoj željezničkoj stanici, novinari trpjeli zastrašivanje i uznemiravanje od strane policijskih službenika;

9. Gorka Ramos, novinar za *Lainformacion.com*, pretučen je i zadržan u policiji tijekom izvještavanja o jednom od protesta 15M pokreta ispred Ministarstva unutarnjih poslova;

10. RSF su u srpnju 2014. pozvali španjolske snage na poštivanje prava novinara na izvještavanje o događajima u blizini Melilla granice, nakon pritužbi zbog formiranja 1.000 metara dugog "sigurnosnog perimetra" koji je otežavao novinarsko izvještavanje o spomenutoj situaciji;

11. Unatoč dokaznoj video snimci, sudstvo je odbacilo tužbe fotografa Juana Ramóna Roblesa, Gabriela Pecota i Rodriga Garcíae koje tvrde da su ih policijski dužnosnici fizički napali tijekom njihovog izvještavanja o operaciji na Atocha stanici (Griffen, Luque, 2015: 32).

Praksu sudskih postupaka protiv vlasnika medija, politizirano sudstvo i tradiciju izbjegavanja zakona nazivamo klijentelizam. Prema Hallinu i Manciniju (2004) klijentelizam karakteriziraju privatne veze između političara, Crkve, organizacija i drugih moćnika. Klijentelizam u Španjolskoj je vidljiv i u slučaju novina *ABC* koje imaju direktne izvore u Ministarstvu obrane te *El Paísa* koji posjeduje interni izvor u Ministarstvu pravosuđa (Hallin, Mancini, 2004).

Nadalje, Hallin i Mancini navode primjere vladinog korištenja zakonodavstva i pravnog sustava u cilju pritiskanja vlasnika medija:

> U Španjolskoj optužbe su donesene protiv Jesúsa de Polanca, vlasnika PRISAe, onda kad su njegovi socijalistički saveznici izgubili moć, i Antonio Asensio tvrdi da su mu prijetili sa zatvorom ako ne proda Antena 3 televiziju Telefónici de España (u oba slučaja PSOE je prethodno tome ignorirala zakone o medijskom vlasništvu kako bi dopustila proširenje

> medijskih carstva tih biznismena). Juan Villalonga, direktor Telefónice nakon njene privatizacije, na sličan način došao je pod istragu. (Hallin, Mancini, 2004: 137)

Na primjeru izjave novinarke Mar Cabre možemo uvidjeti kako u španjolskim medijskim organizacijama nije strano ni da vlasnici te urednici vrše pritisak na novinare. María J. Canel i Antoni M. Piqué (1998) izvijestili su kako 2,.9 posto novinara smatra da je pritisak od strane šefova važan dio njihovog posla, a 4,9 posto smatra isto za pritiske od strane vlasnika, a prema Félixu Oretegi i Maríi L. Humanese (2000) 69,3 posto novinara misli kako nisu nezavisni od političke moći i 76.6 posto njih da nisu slobodni od ekonomske moći (prema Hallin, Mancini, 2004). Vršenjem takvih pritisaka postiže se prihvaćanje hijerarhijskog društvenog sustava u kojem uvijek nekolicina najmoćnijih vlada.

S druge strane, José Gabriel González Arias, glavni tajnik AEDE, smatra da unatoč izazovima koje je donijela gospodarska kriza, španjolski tisak pronalazi načina za izlazak iz nje. Posebice ističe kako su mediji nastavili istraživati i otkrivati korupciju te zlouporabe moći (Griffen, Martínez, 2015). To potvrđuje i Indeks slobode tiska za 2015. godinu, u provedbi Reportera bez granica, koji Španjolsku rangira na 33. mjesto (od 180) prema trudu njenih novinara u zadržavanju i ostvarivanju slobode tiska (*Spain*, 2019). Jedan od načina poboljšanja medijskog sustava je poticanje i podržavanje osnivanja alternativnih, radikalnih, kritičkih, neprofitnih medija. Ovakvi tipovi medija „koji nisu u domeni državnog/javnog sektora (PSB) i [nisu] u domeni tržišnog/privatnog sektora i komercijalno orijentiran, smješta[ju] se u domenu civilnog društva ili takozvanog trećeg sektora“ (Car et al., 2014: 20).

Naime, mediji trećeg sektora nastaju iz zahtjeva da mediji podrže aktivno sudjelovanje građana u društvenoj zajednici. Nezadovoljni medijskim sustavom, organiziraju se španjolski novinari i osnivaju nove medije u svrhu pluralizacije medija. Sebastiaan Faber i Bécquer Seguín (2015) navode *Público* (2007.), *Eldiario.es, InfoLibre* (2013.) *i Contexto* (2015.) kao novine koje se trude popraviti kvalitetu španjolskih medija:

1. *Público* – prva ozbiljna konkurencija *El Paisu* kao lijevo-centrirani medij; probili su se iznoseći „prljavo rublje“ monarhije i oštrim kritiziranjem Ustavnog amandmana za smanjenje deficita kojem je cilj bilo umiriti međunarodno tržište. Godine 2012. ugašen od strane vlasnika;

2. *Eldiario.es* – progresivni list, u listopadu objavili „procurene“ osobne *e-mailove* Miguela Blesa, direktora banke koji je opskrbljivao političare raskošnim računima za privatne troškove;

3. *InfoLibre* – osnovali ga dva bivša urednika *Publica*; bavi se istraživačkim novinarstvom, objavljuje nekoliko priča dnevno, pretplatničkog je oblika. Manuel Rico: „Smatramo da informacija dolazi s cijenom i postoje samo dvije opcije: ili čitatelj plaća, ili će velike korporacije“. Ljetos su objavili seriju priča koje pokazuju kako su stranke PP, PSOE i United Left primile milijune eura od banke Miguela Blesa;

4. *Contexto* – magazin, osnovalo ga 14 iskusnih novinara iz velikih novina sa svojim novcem. Predvodi ga Miguel Mora, bivši *El Paisov* izvjestitelj iz Pariza: „Naš pristup je minimalistički i pokušavamo poštivati osnovne norme klasičnog novinarstva. Veliki izazov je pronaći stabilne sponzore koji su željni udružiti svoj *brend* s našim i poštivati našu etiku: bez *brendiranog* sadržaja, bez prekrivenog ili agresivnog oglašavanja, poštovanje različitosti informacija i fundamentalnih prava“ (Faber, Seguin, 2015).

4.3. Rasprava

Institucionalnoj analizi španjolskog medijskog sustava prethodio je podroban prikaz njegovog razvoja kroz povijest u kontrastu s razvojem španjolskog političkog sustava. Predstavljen je paralelni razvoj medijskog i političkog sustava kroz tri razdoblja.

Prva faza španjolskog medijskog sustava slijedi europsku tradiciju te sadrži obilježja autoritarnog modela koji se razvijao u okvirima autoritarnog političkog sustava (Siebert, 1956). Autoritarni medijski model karakterizira stroga cenzura medija, mediji su se razvili kao alat aristokracije, objavljivani sadržaj je u skladu s interesima vladajućih te ne postoji raznolikost niti pluralizam. Političko vodstvo bilo je u domeni aristokracije koja je usko surađivala s Crkvom, provodila apsolutnu vladavinu i nastojala održati *status quo* u društvu.

Tijekom drugog perioda, španjolsku politiku odlikuje diktatorska vladavina te medijski sustav poprima oblik totalitarnog modela (Siebert, 1956). Takav model također obilježava stroga kontrola i cenzura medija od strane države, promicanje propagande i vrijednosti jedne

dominantne stranke, ne postojanje pluralizma i političke kritike te prevladava državni monopol nad medijima. Međutim, ključna razlika između autoritativnog i totalitarnog modela jest to što, usprkos političkom jednostranačju koji je utjecao na razvoj medijskog sustava, za vrijeme diktatorskog režima omogućen je razvoj medijske industrije i medijskog tržišta.

Prihvaćanjem liberalnih društvenih vrijednosti pojavljuje se demokratski politički model te španjolski medijski sustav prelazi iz totalitarnog u Mediteranski model (Hallin, Mancini, 2004). Mediteranski ili Polarizirani-pluralistički model karakterizira kasniji razvoj masovnih te komercijalnih medija, prisni odnos medija i države, politički paralelizam i zagovaračka uloga medijskih komunikatora. U ovoj fazi primijećen je pozitivni pomak položaja medijskog sustava naspram onog u doba aristokratske i totalitarne vladavine. Naime, zakonodavni okvir pruža slobodu informiranja i izražavanja koja nije bila moguća u prethodnim razdobljima. Unatoč tome, iako se španjolski medijski sustav nalazi u modernoj demokraciji, i dalje se susreće s ekonomskim, socijalnim i političkim izazovima koji su posljedica prethodnih političkih sustava. Neki od izazova su: kasniji tehnološki napredak, monopol nad medijima, slaba komercijalizacija medija, povrede profesionalne etike, zlouporabe medija u političkim krizama, osobne veze između medija i vlade, prijetnje novinarskoj slobodi zakonskim ograničenjima itd. (Bertrand, 2007).

Do navedenih problema dolazi iz same strukture medija, odnosno njene manjkavosti. Iz analize medijskog vlasništva i medijske regulacije, uvidjeli smo kako je španjolski medijski sustav podređen zakonodavstvu te je prisutna visoka razina političkog paralelizma koja je naslijeđena iz doba Francove diktature. Politički paralelizam vidljiv je u snažnoj povezanosti medija i političkih grupa. Naime, javni servis u vlasništvu je države te Nacionalno vijeće (također u domeni države) imenuje njegovo vodstvo, zakonski je dozvoljeno miješanje države u rad medijskih institucija, državni pritisak se i dalje provodi no diskretnije nego prije, prisutan je politički klijentelizam (vlasnici medija su usko povezani s političkim svijetom), prisutan je medijski monopol pojedinih medijskih konglomerata te prevladava zagovorna orijentacija među španjolskim novinarima (stranačko novinarstvo). U ovakvim slučajevima, kada je većinsko vlasništvo medija podijeljeno između države i četiri medijska konglomerata; financijski podaci, podaci o vlasništvu te međusobnim partnerstvima trebali bi biti javno dostupni svim građanima. Međutim, u Španjolskoj ne postoji strogi zakon koji regulira audiovizualne i digitalne medije, niti postoje nezavisno nacionalno vijeće. Naime, prema zakonu, država i neki privatnici ne trebaju prilagati sve financijske podatke javnost.

Osim nedostatnog zakonodavstva, vidljive su osobne veze između medijskih monopolista i političara ili favoriziranja određenih političkih stranaka. Pokazatelj povezanosti između medija i politike su privatne veze između vlasnika medija i političara. Naime, kada je španjolska Socio-radnička stranka (PSOE) 1982. godine došla na vlast, PRISA (koja je uključivala najvažniju radio mrežu, izdavaštva, i u konačnici televiziju) postala je blisko usklađena s novom vladajućom elitom s obzirom na to da je vlasnik bio važan savjetnik predsjedniku Felipeu Gonzálezu. Naknadno se i opozicija počela okupljati oko tradicionalnih i konzervativnih novina *ABC* (povijesno povezanih s monarhističkim pokretom), radio mreže COPE u vlasništvu Crkve i novih novina *El Mundo* (Halini, Mancini, 2004). *El Mundo* je gradio svoju popularnost kao opozicijsko glasilo otkrivši seriju skandala koji su uključivali financijske poslove PSOE i kršenja ljudskih prava u ratu protiv baskijskih terorista. Također, Gunther, Monter i Wert ukazuju kako su čitatelji *El Mundo*-a i *ABC*-a skloniji smatrati korupciju ozbiljnim problemom nego čitatelji *El País*-a (prema Hallin, Mancini, 2004).

Chomsky (2002: 40) smatra kako mediji „pripadaju uskoj eliti vlasnika i upravitelja koji kontroliraju privatnu ekonomiju i državu, jedan vrlo uzak lanac vlasnika i upravitelja korporacijskih medija i države“. Primjer te prakse pronalazimo u Španjolskoj gdje su banke nosioci medijskih dionica. Prema Barreri španjolske banke investiraju u medije radi vlastitih interesa:

> To nije samo poslovni dogovor koji traže u medijima, pogotovo kada, u mnogim slučajevima, kao što je to danas slučaj s komercijalnim TV-om, jedva su dosegli prag profitabilnosti. To je njihov kapacitet za utjecaj, u terminima političke moći i javnog mišljenja… (prema Hallin, Mancini, 2004: 115).

Dok prema normativnim teorijama „[u]loga profesionalnog novinara bi bila uloga „politički neutralnog protivnika““ (Malović, 2005: 43), Hallin i Mancini (2004) navode da u kasnim 1990-ima 40 do 50 posto novinara u Španjolskoj i dalje je smatralo da su pristrano izvještavanje i utjecanje na javno mnijenje važan dio novinarske uloge; zagovorne orijentacije bile su najuobičajenije kod starijih novinara koji su radili za vrijeme tranzicijskog perioda. Međutim, pojavljuju se mediji trećeg sektora kojima je cilj poboljšati kvalitetu medija, vodeći se faktografskim načinom izvještavanja i objavljivanjem neutralnog sadržaja.

Prema podacima strukturne analize medijskog sustava možemo zaključiti kako španjolski mediji nisu u potpunosti slobodni od države. Naime, iako španjolsko zakonodavstvo promiče demokratske vrijednosti, zapažena su narušavanja istoga u korist vladajućih, na štetu medijskih komunikatora i time javnosti. Uz to, vidljivo je često uplitanje države u rad medijskih institucija

te vršenje pritisaka putem sudstva. Prema tome, možemo zaključiti i da španjolski mediji služe interesima vladajućih što je očigledno u prisutnom klijentelizmu, stranačkom novinarstvu te prevlasti pojedinih medijskih konglomerata.

5. ZAKLJUČAK

Mediji uistinu jesu preslika društva u kojem se nalaze, zato i postoje međudržavne razlike među medijskim sustavima. Prilikom preispitivanja strukture medijskog sustava u konkretnoj državi potrebno je sagledati kakvi su mu bili omogućeni uvjeti razvoja kroz povijest s obzirom na druge društvene čimbenike koji su utjecali na njih. Promatrajući povijest, uviđamo kako je na razvoj medijskih sustava najviše utjecala politička dimenzija. Veza između medija i države neupitna je jer upravo politika zemlje diktira kako i u kojem smjeru će se medijski sustav razvijati. Iako postoje univerzalna načela profesionalnog djelovanja medija prema kojima bi se trebale voditi sve demokratski uređene zemlje, praksa pokazuje drugačiju realnost. Naime, u zemljama u kojima je odnos države i medija blizak, poput Španjolske, i dalje prevladavaju brojni izazovi s kojima se djelovanje medijskog sustava susreće. Posljedično, dolazi do kršenja demokratskih vrijednosti, neprofesionalnosti struke i manjka autonomije medija.

Društveno-političku povijest Španjolske karakterizira dugotrajna aristokratska vladavina, državne nestabilnosti, diktatorski režim, dominantna uloga vladajućih u svim državnim poslovima, zakašnjela modernizacija i kasni razvoj liberalnih institucija. Nakon autoritativnog i totalitarnog vodstva, prije 40-ak godina Španjolska postaje demokratska zemlja okrećući se liberalnim vrijednostima. Unatoč demokratskom uređenju, potpuna demokracija još uvijek nije prisutna, već se sve društvene institucije, tako i medijski sustav, nalaze na granici prijelaza iz starih navika funkcioniranja prema novima. Španjolsko društvo i njene institucije veoma je obilježilo razdoblje Francove diktature u čijim okvirima je njihov prosperitetni razvoj bio onemogućen naspram ostalih europskih zemalja. Također, prisutne su ustaljene sklonosti nastale iz tog doba, poput klijentelizma i državnog zadiranja u rad medijskih institucija. Temeljitim istraživanjem arhivske građe pronađeno je mnogo primjera koji ukazuju kako mediji nisu u potpunosti neovisni od države te da pretežito služe interesima vladajućih, a ne javnosti. Do navedenog dolazi iz više razloga: (1) mediji su u državnom vlasništvu ili u vlasništvu oligopola koji imaju osobne veze s vladajućima, (2) zakonodavstvo medija ne dopušta transparentno izvještavanje i zakoni su često narušeni u korist vlade, (3) nedostatka nezavisnih regulatornih tijela za distribuciju sadržaja, te (4) netransparentnosti podataka o medijskim vlasništvima.

Iako se pristaše tradicionalnog sistema dandanas odupiru liberalnoj modernizaciji zemlje te njenog medijskog sustava, mogli bismo reći kako centralizacija moći postepeno jenjava zadnjih godina pod utjecajem egzogenih i endogenih faktora na medijsku instituciju poput

globalizacije, konvergencije, homogenizacije i sekularizacije (McQuail, 2010). Pod tim okolnostima obnašanje struke postaje profesionalnije, vođeno medijskom politikom djelovanja u interesu javnosti. Naime, udruživanjem pojedinih španjolskih novinara, koji prepoznavaju prave vrijednosti struke te se bore za njenu slobodu, počinju se osnivati nezavisni listovi koji pružaju javnosti alternativne izvore informacija, neovisnih o politici i ekonomiji. Ti listovi se vode temeljnim profesionalnim standardima te se bave istraživačkim novinarstvom koje nije uvelike prisutno u današnjoj Španjolskoj.

Važnost ovog rada je u tome što daje kompletan prikaz tranzicije jednog medijskog sustava kroz tri različita oblika političkih uređenja koja su bila prisutna u povijesti čovječanstva. Istraživanje ove teme je nužno kako bismo razumijeli zašto pojedini medijski sustavi ne djeluju u skladu s medijskom i/ili političkom logikom koja ih određuje, koji ih problemi sputavaju u tome, te kako se to odražava na cjelokupno medijsko djelovanje u društvu.

Borba između politike i medija traje od početaka samih medija, upravo zbog same moći i utjecaja napisane riječi. Koliko god pojedine vlade pokušale ušutkati medijske komunikatore koji im ne podilaze, uvijek će postojati nove individue koje će se odupirati državnim restrikcijama. Novinarstvo nije samo struka ili profesija već poziv. Oni koji osjećaju taj poziv nastavit će se boriti za medijsku slobodu i djelovati u interesu društva.

6. POPIS KORIŠTENE LITERATURE

1. *Agencia EFE* (2020.) Efe.com, https://www.efe.com/efe/espana/1, (stranica posjećena: 6. travnja 2020.)

2. *Antena 3* (2019.) Antena3.com, https://www.antena3.com/ (stranica posjećena: 4. srpnja, 2019.).

3. *Anual Report 2018 Mediaset* (2018.) Mediaset.it, https://www.mediaset.it/investor/documenti/2018/bilanci_en.shtml (stranica posjećena: 6. travnja, 2020.)

4. *Asociación de Usuarios de la Comunicación* (2019.) Auc.es, http://www.auc.es/ (stranica posjećena: 29. lipnja, 2019.).

5. *Asociación Nacional de Informadores Gráficos de Prensa y Televisión* (2019.) Anigp-tv.org, http://anigp-tv.org/anigp-tv.html (stranica posjećena: 29. lipnja, 2019.).

6. *Atreseries* (2019.) Atreseries.atresmedia.com, https://atreseries.atresmedia.com/ (stranica posjećena: 4. srpnja, 2019.).

7. *Atresmedia* (2019.) Atresmedia.com, https://www.atresmedia.com/ (stranica posjećena; 4. srpnja, 2019.).

8. *Atresmedia Corporacion* (2019.) Atresmediacorporacion.com, https://www.atresmediacorporacion.com/en/ (stranica posjećena; 4. srpnja, 2019.).

9. *AUTOCONTROL - Asociación de Autorregulación de la Comunicación Comercial* (2019.) Autocontrol.es, https://www.autocontrol.es/ (stranica posjećena: 29.lipnja, 2019.).

10. Bertrand, C. J. (2007.) *Deontologija medija*, prevela Ita Kovač, Zagreb: Impressum.

11. *Boletin Oficial del Estado* (2020.) Boe.es, https://www.boe.es/ (stranica posjećena: 6. travnja 2020.)

12. Chomsky, N. (2002.) *Mediji, propaganda i sistem*, preveo: Rober Posavec, Zagreb: Što Čitaš?.

13. Christians, C. G., Glasser, T. L., McQuail, D., Nordenstreng, K., White, R. A. (2009.) *Normative Theories of the Media: Journalism in Democratic Societies*, Illinois: University of Illinois.

14. *Código de Autorregulación de Contenidos de TV e Infancia* (2004.) Estaticos.veo.es, kodeks, http://estaticos.veo.es/estaticas/pdf/Julio-2015.pdf , (stranica posjećena: 29. lipnja, 2019.).

15. *Comisión Nacional de los Mercados y la Competencia* (2019.) Cnmc.es, https://www.cnmc.es/ (stranica posjećena: 30. lipnja, 2019.).

16. *Constitución Española* (1978.) Boletin Oficial del Estado, izglasan 27. prosinca 1978., https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionCASTELLANO.pdf (stranica posjećena: 16. lipnja, 2019.)

17. Eid, M. (2011.) *Research Methods in Communication*, Boston: Pearson Learning Solutions.

18. Elezović, S. (1992.) *Povijesni razvoj komuniciranja - vrste i oblici kroz stoljeća*, Samobor: Tip „A. G. Matoš".

19. *Europa FM* (2019.) Europafm.com, https://www.europafm.com/ (stranica posjećena; 4. srpnja, 2019.).

20. Faber, S., Seguin, B. (2015.) „The Spanish media are the worst in Europe. These upstarts are trying to change that.", *The Nation*, datum objave: 16. rujna 2015., https://www.thenation.com/article/the-spanish-media-are-the-worst-in-europe-these-upstarts-are-trying-to-change-that/

21. *Federación de Asociciones de Periodistas de España (*2019.) *Fape.es*, http://fape.es/ (stranica posjećena: 14. srpnja 2019.)

22. *Federación de Empleadas y Empleados de los Servicios Públicos* (2019.) Fespugt.es, https://www.fespugt.es/ (stranica posjećena: 30. lipnja 2019.)

23. *FORTA* (2020.) Forta.es, http://www.forta.es/ (stranica posjećena: 6. travnja, 2020.)

24. González, Á. D. (2016.) „La prensa y la dictadura franquista. De la censura al 'Parlamento de papel'", *Universidad a Distancia de Madrid- UDIMA*, Repositorio Institucional de la Universidad de Málaga, str. 1 – 22.

25. Griffen, S., Luque Martínez, J. (2015.) *The State of Press Freedom in Spain: 2015*, International Press Institute.

26. *Grupo Gódo* (2019.) Grupogodo.com, http://www.grupogodo.com/en/ (stranica posjećena: 21. svibnja, 2019.).

27. Gunther R., Ramón Montero J., Ignacio Wert J. (1999.) *The Media and Politics in Spain: From Dictatirship to Democracy*, Barcelona: Institut de Ciéncies Polítiques i Socials.

28. Hallin, D. C., Mancini, P. (2004.) *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.

29. Hargreaves-Mawdsley, W. N. (1973.) „Spain under the Bourbons, 1700-1833", u: G. A. Williams (ur.) *History in Depth*, London: Macmillan & co LTD.

30. Hjarvard, S. (2008.) „The Mediatization of Society: A Theory of the Media as Agents of Social and Cultural Change“, *Nordicom Review*, 29 (2): 105 – 134 str.

31. *Index librorum prohibitorum* (2020.) Enciklopedija.hr, https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=27289 (stranica posjećena: 5. kolovoza 2020.).

32. *International Principles of Professional Ethics in Journalism* (2020.) Accountablejournalism.org, https://accountablejournalism.org/ethics-codes/International-Principles (stranica posjećena: 6. travnja 2020.)

33. Kamen H. (1988.) *Golden age Spain*, London: Macmillan Education LTD.

34. *La Asociación de la Prensa de Madrid* (2019.) Apmadrid.es, https://www.apmadrid.es/ (stranica posjećena: 11. kolovoza, 2019).

35. *La sexta* (2019.) Lasexta.com, https://www.lasexta.com/ (stranica posjećena; 4. srpnja, 2019.).

36. Lamza Posavec, V. (2004.) *Metode društvenih istraživanja*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

37. *Ley Constitutiva de las Cortes* (1942.) Boletin Oficial del Estado, usvojen 19. srpnja 1942., br. 200, https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1942/200/A05301-05303.pdf (stranica posjećena: 6. travnja 2020.)

38. *Ley de Propided Intelectual* (1996.) Boletin official del Estado, izdano 22. travnja 1996., br. 97, https://www.boe.es/buscar/pdf/1996/BOE-A-1996-8930-consolidado.pdf (stranica posjećena: 11. kolovoza, 2019).

39. *Ley de Publicidad y Comunicación Institucional* (2005.) Boletin official del Estado, izdano 30. prosinca, 2005., br. 312, https://www.boe.es/buscar/pdf/2005/BOE-A-2005-21524-consolidado.pdf (stranica posjećena: 11. kolovoza, 2019).

40. *Ley de Seguridad Ciudadana* (2015.) Boletin official del Estado, izdano 31. ožujka 2015., br. 77, https://boe.es/buscar/pdf/2015/BOE-A-2015-3442-consolidado.pdf (stranica posjećena: 11. kolovoza, 2019).

41. *Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado* (1947.) Boletin Oficial del Estado, usvojen 27. srpnja 1947., br. 208, https://boe.es/datos/pdfs/BOE//1947/208/A04238-04239.pdf (stranica posjećena: 6. travnja 2020.)

42. *Ley General de la Comunicación Audiovisual* (2010.) Boletin official del Estado, izdano 1. travnja, 2010., br. 79, https://www.boe.es/buscar/pdf/2010/BOE-A-2010-5292-consolidado.pdf (stranica posjećena: 11. kolovoza, 2019).

43. *Ley Orgánica reguladora de la cláusula de conciencia de los profesionales de la información* (1997.) Boletin official del Estado, izdano 20. lipnja, 2019., br. 147, https://www.boe.es/buscar/pdf/1997/BOE-A-1997-13374-consolidado.pdf (stranica

posjećena: 11. kolovoza, 2019).

44. Locke, J. (1689./2002.) *Dvije rasprave o vladi*, prev. K. Čavoški, N. Savčić, Beograd: Impressum.

45. Malović, S. (2005.) *Osnove novinarstva*, Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.

46. McQuail, D. (2010.) *McQuail's Mass Communication Theory*, 6. izdanje, London: Sage.

47. *Media Ownership Monitor GRUPO PRISA* (2019.) Mom.rsf.org, zadnja promjena: 4. lipnja 2019., https://argentina.mom-rsf.org/en/owners/companies/detail/company//grupo-prisa/ (stranica posjećena: 14. srpnja 2019.)

48. *Mediaset* (2019.) Mediaset.it, zadnje uređivano: svibanj 2019., http://www.mediaset.it/corporate/chisiamo/storia_en.shtml (stranica posjećena: 4. srpnja, 2019.).

49. *Mega* (2019.) Mega.atresmedia.com https://mega.atresmedia.com/ (stranica posjećena: 4. srpnja, 2019.).

50. *Melodia FM* (2019.) Melodia-fm.com, http://www.melodia-fm.com/ (stranica posjećena: 4. srpnja, 2019.).

51. Miklós, V. (2013.) „The World's Oldest Newspapers Still Being Published Today“, *Io9.gizmodo.com*, datum objave: 23. rujna, 2013., https://io9.gizmodo.com/the-worlds-oldest-newspapers-still-being-published-tod-1369904730 (stranica posjećena: 2. travnja, 2020.)

52. Mill, J. S. (1859./1988.) *O slobodi*, prev. A. Krlić, Zagreb: Informator.

53. Milton, J. (1644./1990.) *Areopagitica*, prev. D. Bolfan, Beograd: Impressum.

54. *Neox* (2019.) Neox. atresmedia.com, https://neox.atresmedia.com/ (stranica posjećena: 4. srpnja, 2019.).

55. Noam, E. M. (2016.) *Who Owns the World's Media? Media Concentration and Ownership araund the World*, Oxford: Oxford University Press.

56. *Nova* (2019.) Nova.atresmedia.com, https://nova.atresmedia.com/(stranica posjećena; 4. srpnja, 2019.).

57. *Onda Cero* (2019.) Ondacero.es, https://www.ondacero.es/ (stranica posjećena; 4. srpnja, 2019.).

58. *Opća deklaracija o ljudskim pravima* (1948.) usvojena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 10. prosinca 1948., br. 217/ III.

59. *PRISA* (2020.) Prisa.com, https://www.prisa.com/es (stranica posjećena: 6. travnja 2020.)

60. *PSOE* (2019.) Psoe.es, https://www.psoe.es/ (zadnje posjećeno, 31. kolovoza, 2019).

61. *RTVE* (2020.) Rtve.es, https://www.rtve.es/ (stranica posjećena: 6. travnja 2020.)

62. Salaverría, R., Gómez Baceiredo, B. (2017.) „Spain - Media Landscape“, *European Journalism Centre*, https://medialandscapes.org/country/pdf/spain (stranica posjećena: 6. travnja 2020.)

63. Salaverría, R., Martínez-Costa Pérez, M. P., Breiner, J. (2018.) „Map of digital news media at Spain in 2018: quantitative analysis”, *Revista Latina de Comunicación Social* (73): 1034 – 1053 str.

64. Salvadó, F. J. R. (1999.) *Twentieth-Century Spain: Politics And Society in Spain, 1898-1998*, New York: St. Martin's Press, INC.

65. Schramm, W. (1997.) *The Beginnings of Communication Study in America*, Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.

66. Siebert, F.S.; Peterson, T.; Schramm, W. (1956.) *Four Theories of the Press*, Urbana i Chicago: University of Illinois press.

67. *Social Responsibility and Sustainability Report 2018 PRISA* (2018) Prisa.com, https://www.prisa.com/informe-anual-2018/en_index.html (stranica posjećena: 6. travnja, 2020).

68. Solsten E., Meditz W. S. (1988.) *Spain a country study*, 2. izdanje, Washington DC: Library of Congress.

69. *Spain* (2019.) Rsf.org, https://rsf.org/en/spain (stranica posjećena: 28. kolovoza, 2019).

70. *Španjolska* (2019.) Eciklopedija.hr, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59817#poglavlje15696 (stranica posjećena: 17. srpnja 2019).

71. Tusell, J. (2007.) *Spain: From Dictatorship to Democracy: 1939 to the Present*, Oxford: Blackwell Publishing Ldt.

7. PRILOZI

1. **Graf 1. Zastupljenost digitalnih medija u Španjolskoj prema teritorijalnoj razini** (Izvor: Salaverría et al, 2018: 1045)

2. **Graf 2. Vlasnički udjeli dioničara Atresmediae** (Izvor: Atresmedia Corporacion, 2019)

3. **Graf 3. Omjer javnih i privatnih digitalnih medija** (Izvor: Salaverría et al, 2018: 1045)

4. **Slika 1. Uloge medija** (Izvor: Christians et al., 2009: 125)

5. **Slika 2. *Gaceta de Madrid* 1697., četvrto ime službenog lista Španjolske** (Izvor: Miklós, 2013)

6. **Slika 3. Teritorijalna podjela Španjolske** (Izvor: Salvadó, 1999: 16)

7. **Slika 4. Cirkulacija vodećih španjolskih informativnih novina** (Izvor: PRISA, 2018: 41)

8. **Slika 5. Društvene sfere koje utječu na medije** (Izvor: McQuail, 2010: 213)

9. **Slika 6. Vlasnički udjeli dioničara *Mediaseta*** (Izvor: Mediaset, 2019)

10. **Tablica 1. Institucionalna promjena medija kroz vrijeme** (Izvor: Hjarvard, 2008: 120)

11. **Tablica 2. Četiri teorije tiska** (Izvor: Siebert et al., 1956: 7)

12. **Tablica 3. Modeli demokracije na političkoj razini** (Izvor: Christians et. al., 2009: 97)

13. **Tablica 4. Tri medijsko-politička modela: karakteristike medijskih sustava** (Izvor: Hallin, Mancini, 2004: 66)

14. **Tablica 5. Tri medijsko-politička modela: karakteristike političkih sustava** (Izvor: Hallin, Mancini, 2004: 67)

15. **Tablica 6. Prikaz političkih preferenci čitateljanovina** (Izvor: Gunther et al., 1993: 36)

16. **Tablica 7. Radijska slušanost u Španjolskoj 2017.** (Izvor: PRISA, 2018: 40)

17. **Tablica 8. Udio digitalnih medija na španjolskom tržištu 2005.** (Izvor: Salaverría et al., 2018: 1036)

18. **Tablica 9. Mediji u javnom vlasništvu** (Izvor: vlastiti prikaz, prema RTVE, 2020)

19. **Tablica 10. Medija u vlasništvu *Atresmediae*** (Izvor: vlastiti prikaz, prema Atresmedia, 2019)

20. **Tablica 11. Mediji u vlasništvu *Mediaseta*** (Izvor: vlastiti prikaz, prema Mediaset, 2019)

21. **Tablica 12. Mediji u vlasništvu *PRISA-e*** (Izvor: vlastiti prikaz, prema PRISA, 2019)

22. **Tablica 13. Mediji u vlasništvu *Vocenta*** (Izvor: vlastiti prikaz, prema Vocento, 2019)

23. **Tablica 14. Mediji u vlasništvu *Góde*** (Izvor: vlastiti prikaz, prema *Grupo Godó*, 2019)